ЛІТОПИС ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ

1930

IX

„ЛІТОПИС ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ“

Річна передплата		13·— зол.
Піврічна »		7·— »
Чвертьрічна »		3·50 »
Для членів »Червоної Калини«		3·— »
Ціна поодинокого числа	. . .	1·20 »
В Румунії: річна передплата	.	360 леїв
піврічна 190 л., чвертьр. 100 л.		
Для інших країв 2 $ річно.		

За кордоном приймають передплату на »Літопис Червоної Калини« та впис членів: **В Сполучених Держ. Північної Америки: The Ukrainian Legion, P. O. Box. 578, Philadelphia, Pa. USA. / В Канаді: The Ukrainian Legion Winnipeg, Man. P. O. Box. 2121. / Румунії: Dmytro Herodot, Bucarest IV., Delea Veche 45.**

АДРЕСА: ЧЕРВОНА КАЛИНА, ЛЬВІВ, РУСЬКА 18/III.

КУПУЙТЕ
ВИДАННЯ „ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ“

	Ціна для нечленів	членів
Берестейський мир, з нагоди 10-х роковин 9. II. 1928. Спомини та матеріяли. Зладив І. Кедрин 320 стор. і 16 ілюстрацій	8 зл.	4 зл
Федір Дутко: **Глум.** Оповідання, ст. 52		
Д. Дорошенко: **Мої спомини про давнє минуле.** Частина I.-IV.	8·40 «	4·20 «
Богдан Лепкий: **Слота.** Поезії	90 «	45 «
От так собі. Мініятури, стор. 129 .	1·50 «	75 «
Між молотом і ковалом. Причинки до історії Укр. Армії. Сторін 79 . .	1·50 «	75 «
Ст. Левинський: **Від Везувія до пісків Сагари.** Сторін 84	3·25 «	1·70 «
Халіда Едіб: **В огні.** Повість з турецької визвольної війни. Сторін 234 . .	4·50 «	2·25 «
Василь Софронів: **Грішник.** Нариси. Сторін 104	1·50 «	75 «
Микола Голубець: **Львів.** Сторін 179	3·— «	1·50 »
А. Вільшенко: **Життя і пригоди Цяпки Скоропада.** Сторін 267	4·50 «	2·25 «
Роман Купчинський:		
I. Курилася доріженька Стор. 208	4·— «	2·— «
II. Перед навалою. Сторін 192 . .	4·— «	2·— «
Федір Дудко:		
I. Чорторий. Сторін 192	3·50 «	1·75 «
II. Квіти і кров. Сторін 192	4·— «	2·— »
III. На Згарищах	4·— «	2·— »
Ген. Всеволод Петрів: **Спомини з часів укр. революції.** I—III. Част. по зол.	3·50 «	1·75 «

	Ціна для нечленів	членів
Юра Шкрумеляк: **Чета крилатих.** Сензаційна повість 17 аркушів друку	5 зл.	2·50 зл.
Др. Степан Шухевич: **Спомини.** (Причинки до історії УГА. на підставі записок та власних переживань) I—V. Частина . . . . по зол.	4·— «	2·— «
Богдан Лепкий: **Зірка,** пов. з повоєнного життя	4·— «	2·— «
Володимир Лопушанський: **Перемога** — повість з визвольної війни. I і II. Частина . . . . по зол.	3·— «	1·50 «
Максим Брилинський: **Хресний вогонь.** Воєнні нариси	2·50 «	1·75 «
Т. Г. Масарик: **Світова революція.**	13·50 «	6·75 «
Др. Ст. Шухевич: **Видиш брате мій** (8 місяців серед УСС-ів)	4·50 «	2·25 «
Др. Ганс Кох: **Договір з Денікіном**	1·80 «	0·90 «
М. Галаган: **З моїх Споминів** I і II. Частина . . . . . . по зол.	4·— «	2·— «
Микола Матіїв-Мельник: **На чорній дорозі** (новелі)	3·50 «	1·75 «
Богдан Лепкий: **Вадим,** повість з княжих часів	4·50 «	2·25 «
А. Чайківський: **Чорні Рядки.** Спомини	3·— «	1·50 «
Олена Степанівна: **На передодні великих подій**	2·— «	1·— «

АДРЕСА: **ВИДАВНИЦТВО „ЧЕРВОНА КАЛИНА“, ЛЬВІВ, РУСЬКА 18/III.**

ЛІТОПИС
ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ
ІЛЮСТРОВАНИЙ ЖУРНАЛ ІСТОРІЇ ТА ПОБУТУ

II. Річник

ЧИСЛО 9. * ВЕРЕСЕНЬ * 1930

Ґраф Михайло Тишкевич,
б. посол Уряду У.Н.Р. при Ватикані і голова української делеґації при мировій конференції в Парижі. Помер 3.VIII. 1930 р.

Микола Матіїв-Мельник

* * *

...Чую крок на дорозі гучний
І — гляджу на ряди крізь вікно — —
Ні... не той уже Прапор ясний,
І вони — ах, нема їх давно...

Понад шляхом холодні пісні —
І голодниї дула рушниць;
І ворожиї леза страшні
І бута очманіла в облич...

Устає у душі щось сумне
По тім лоскоті кроків чужих —
Щось ридає і кличе (в дорогу!!) мене:
До тернових Могил дорогих...

Ол. Бабій

Маківка

З нагоди Свята на Маківці 1930 р.

Верхівя гір, верхівя слави.
Шумить, шумить, шепоче ліс:
По битві на полях Полтави
Тут вперше український кріс
Спиняв московських полчищ лави,
І вперше по віках недолі
Слова упали тут стрільцеві:
Ми не поклонимся цареві!
Ми прагнем волі!

— — — — — — — — — — —

Був ясний, тихий день весняний.
Пестило сонце квіти рясту
І на берізці на поляні
Бруньки розцвились перші, ранні,
Коли під шум смерек у борах
Упав наказ: „Вперед! у наступ!
За ту неволю двісталітню,
Ходім у битву у побідню!“
Гарматній гомін по просторах
Котивсь під синій небосхил,
Зареготався скоростріл
Й пішли стрільці, пішли вперед,
Купався в крові тут баґнет, —
І край смереки на мураву
Склонив хтось голову кріваву,
Хтось покрівавив на шапчині
Відзнаки рідні, жовто-сині,
А біля дротів край рова
З грудей стрілецьких кров сплива;
Любовю серце вщерть налите
Штиком московським перебите...
І знов і знов по втраті сина
Заплаче мати, вся родина.
А нині, нині тихо сплять:
Один і другий – трицять пять.

— — — — — — — — — — —

Мандрівнику! Йди до верхів,
Вклонися тіням тих борців,
Що прагнули у люту днину
Підняти схилену калину,
Розвеселити Україну!

Ґраф Михайло Тишкевич

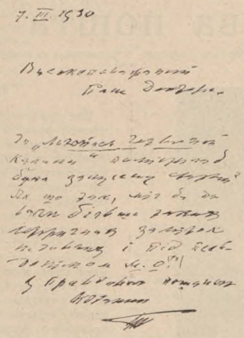
помер 3-го серпня 1930 р.

Зі смутком приходиться нам поділитися з нашими читачами сумною вісткою про смерть нашого співробітника, визначного українського громадянина і патріота, одної з найвидатніших постатей в українському життю за останнє півстоліття. Дня 3 серпня ц. р. помер в селі Тирові на Познанщині ґраф Михайло Тишкевич, бувший посол Уряду Української Народньої Республики при Ватикані і бувший голова української делеґації при мировій конференції в Парижі.

Ґраф Михайло Тишкевич походив зі старинного знатного українсько-литовського роду, який геральдики виводять від Ґедиміна. На початку XV. ст. Свидригайло надав Тишкевичам цілу „окраїну“ Волині та Поділля з містами Бердичів, Макарівка та багатьома містечками і селами. З цієї родини архимандрит Печерський Іван Тишкевич відбудував у XV ст. (1470) знищену Татарами київську Лавру, де поховано його самого та його небожа Янчура Тишкевича, на якого гробі написано, що він був „сармацьким Гектором та руським Пирром“.

Покійний ґраф Михайло Тишкевич виводив свій рід від Василя Тишкевича, воєводи Підляського, а в жіночій лінії від князя Константина Острожського. З предків Покійного слід згадати **Федора** Тишкевича, який користуючись своїми великими впливами, настановляв митрополитів. Саме тому Федорові Тишкевичеві львівська Ставропіґія завдячує своє існування. Внуки Федора Тишкевича, князі Вишневецькі, одідичили по ньому велику бібліотеку; один з тих внуків, Януш Вишневецький, воєвода київський, боронив козаків від Яреми Вишневецького. Лев Киштоф Тишкевич, воєвода Чернигівський, заснував Тишовецьку конфедерацію в 1658 р., яка давала селянам волю. Дід пок. ґрафа Михайла, Генрик Тишкевич, був цілих 30 літ маршалком Київщини, а батько його Станислав, якого виховував історик Духінський, — маршалком Уманщини.

Покійний ґраф Михайло Тишкевич народився 20 квітня 1852 р. в селі Андрушівці липовецького повіту на Київщині. Хоч рід його був уже давно спольщений і хоч від 7 до 11-го року життя виховувано його у Варшаві та Вильні, однак після повороту на Україну, чудова українська природа так захопила його і так глибоко запала йому в серце краса українського народу і побуту, а також історія, яку студіює, що він віднаходить в собі ті звязки, які лучили колись з тим народом його предків і наперекір родині зачинає почувати себе і справді став свідомим Українцем. Про неприємности, які стрінули його через те, пише Покійний так: „Поворот мій до своєї нещасної переслідуваної національности, до мого народу, обійшовся мені дуже тяжко, від родичів найгірше, але й від своїх земляків не легко. Не жалію одначе цього й не кидаю мого народу“.

Останній лист ґр. М. Тишкевича до Редакції „Літопису Ч.К.“ з дня 7.III. 1930 р. (зменшений):

Високоповажаний Пане Докторе!

Чи „Літопись Червоної Калини“ помістилаб залучену статтю? Як що так, міг би давати більше таких історичних заміток недовгих і під псевдонімом М О.

З правдивою пошаною

відданий (підпис)

Захоплений українськими краєвидами вступив по війні до академії мистецтв в Петербурзі і там вже зовсім отверто признавався до Українців та виступав у їх обороні. Від того часу ціле життя, усі сили свої віддав покійний ґраф Михайло Тишкевич на службу українському народові, беручи діяльну участь в його культурному, громадянському та політичному життю. І так у 1887 р. ґраф Михайло Тишкевич уфондував при „Просвіті“ т. зв. „Михайлову премію“ за найкращу історичну драму або повість. Одною з умов цієї премії було, щоби твір мав виразну патріотичну українську тенденцію. У себе, на селі та околиці, Покійний став м. і. меценатом молодих талантів зпоміж місцевих селян, висилаючи їх до шкіл та допомагаючи їм до скінчення вищих студій. Підчас оживленого політ. руху в 1900 рр. почав запрягати й доколичну шляхту до громадської роботи. Таким робом у 1906 році заснував „Ліберально-консервативний союз шляхти й земельних власників“ та „Краєву Партію на Україні“, в якій м. і. домагався продажі землі виключно місцевим селянам. Пізніше у Київі заснував „Товариство Прихильників Мира“, стараючися згуртувати в ньому всі ліберальні елементи, без огляду на національність, під гаслом: обєднаної праці для добра України. Одночасно не переставав підпомагати грошево український культурний рух та оживляти укр. пропаґанду серед чужинців: 3.000 франків призначив університетові в Лювен на відкриття відділу українознавства, 50.000 франків на придбання віллі для недужих артистів, врешті — 20.000 руб. передав Науковому Т-ву ім. Шевченка з нагоди 100 літніх роковин народження Шевченка. Та здається найбільше невсипучої праці і найбільше заслуг положив Покійний коло пропаґанди української справи і як український політик та дипльомат у воєнних та післявоєнних роках.

Світова війна застала Тишкевича у Швайцарії. Там займався до 1919 року живою публіцистично-пропаґандивною роботою, друкуючи на сторінках швайцарської преси статті про Україну й видаючи вартісні брошури й документи, — частинно до спілки з теж уже покійним д-ром Евгеном Лукасевичем. В лютім 1919 року став першим — офіціяльно непризнаним — українським послом при Ватикані (від уряду У.Н.Р.),

звідки переїхав на становище голови української делеґації при мировій конференції до Парижа.

У своїй дипльоматичній діяльности приніс Покійний для свойого народу величезні заслуги. Видавши на це усі свої останні ощадности покинув Покійний Париж і поселився у своєї родини на Познанщині, де й помер.

Побіч своєї громадської і політичної діяльности, Покійний горячо займався також наукою, головно історією України, вишукуючи по закордонних архівах ріжні важні документи, які відносилися до України. Появу нашого журналу повитав Покійний з великою прихильністю і зараз на початку 1930 р. прислав нам статтю „Наполеон і Україна", друковану в Ч. 5. „Літопису Ч. К." під криптонімом М. О., а також список статей, які обіцяв для нас виготовити: 1). Наші „креси". 2. Тиждень українських монархів і володарів. 3. Вибір останнього гетьмана (Розумовського). 4. Укр. маґнати на Право- і Лівобережі в XVIII ст. 5. Латинські епіскопи — українські патріоти Вербицький і Верещинський. На другому місці містимо другу його прислану нам незадовго перед смертю статейку п. з. „Українські памятники в Парижі".

Земля хай буде пером цьому визначному громадянинові і патріотові.

Польова пошта У. Г. А.

Написав: *Микола Секретар, б. управитель польових пошт У. Г. А.*

Микола Секретар, б. управитель полевих пошт УГА. на Вел. Україні в році 1919/1920.

Наша українська суспільність не присвячує пошті того значіння, на яке вона собі заслугує, та яке вона собі виборола пр. в західньо-европейських державах.

Всякий культурний та економічний розвиток держави (народу) немислимий без добре зорґанізованої пошти. Тому якраз перед 50 літами майже всі культурні держави світа звязались в всесвітний поштовий союз, а часті всесвітні поштові конґреси стараються про піднесення поштової інституції на чим раз то вищий щебель.

Як була поставлена справа пошти в З. О. У. Н. Р., не будемо тут розглядати, а розглянемо лише, яке поставлення та значіння мала пошта при Українській Галицькій Армії.

I. Галицький період.

Вже три місяці горіли бої на українсько-польському фронті, фронт з дня на день робився більший і годі було всі справи між Начальною Командою Укр. Гал. Армії та командами частин на фронті і в запіллю полагоджувати телефоном та телеґрафом, тимбільше, що телефон та телеґраф і так вже були перетяжені розмовами та наказами стратеґічного змісту. А до того — й козак чи старшина, що стояли на фронті, хотіли також від часу до часу мати деяку вістку від своїх рідних, або їм донести відомість про своє здоровля та поводження. Задачу цю могла сповнити лише польова пошта.

З початком лютого 1919 року[1]) прислала Н. К. У. Г. А. з постою в Ходорові до Державного Секретаріяту шляхів, пошт і телеґрафів в Станиславові — хорунжого Арсенича для обговорення справи орґанізації польової пошти, якої брак по трьох-місячних тяжких боях вже дуже відчувався.

На цей час був я одиноким фаховим урядовцем щойно орґанізуючоїся Дирекції пошт і телеґрафів (при Секретаріяті не було взагалі ніяких поштовиків урядовців), отже мені прийшлось переговорювати з Арсеничом.

Арсенич приніс з собою короткий начерк орґанізації польової пошти, вироблений мабуть одним зі старшин Наддніпрянців[2]), бо плян цей базувався на польовій пошті бувшої російської армії.

Плян цей був короткий та призначував при Н. К. в Ходорові Головний польовий поштовий пост, що мав заразом перебрати аґенду управи польових пошт при Армії, — а при командах трьох корпусів по однім польовім поштовім пості, що посередничили-би в доручуванню кореспонденції для свого корпусу.

Обмін пошти між головним польовим поштовим постом а польовими поштовими постами[3]) мали посе-

---

[1]) За точність дат не ручу, а саме з тої причини, що при розззброєнню українсько-галицьких частин большевиками в квітні 1920 р. всі мої записки згубились. М. Секретар.

[2]) Чи не начальником ґен. штабу полк. Мишковським? М. С.

[3]) Дальше буду означувати: Головний польовий поштовий пост коротко — Г. П. П. П., а польовий поштовий пост — П. П. П.

редничити цивільні їздячі поштові уряди (амбулянси), а до місць, куда цивільна пошта не їздила, мали про перевіз пошти постаратись військові установи або Г.П.П.П. (Гляди схему ч. 1). Обмін пошти з поштовими (цивільними) урядами в запіллю мав відбуватись прямо — коли це було можливо з огляду на близьке положення цивільного поштового уряду, — або через Г.П.П.П. в Ходорові.

Плян орґанізації польової пошти — щойно вище обговорений - можна було негайно переводити в життя, та не така легка справа була з приділенням до польової пошти потрібного перзоналу.

Ще за Австрії Поляки добре постарались, щоби як найменше Українців дісталося до державної служби, пошти, залізниці; тому відчувався великий брак своїх — певних людей, так що годі було своїми людьми обсадити хочби всі поштові уряди, телеґраф та телефон, а в першій мірі військовий телеґраф, що мав так величезне стратеґічне значіння.

І дійсно питання, ким обсадити Г. П. П. П., що мав заразом творити управу польової пошти, було найголовнішим питанням. Ясно було, що місце це обняти мусить людина з повним досвідом, обізнана докладно з поштовою службою, бо інакше чейже Начальна Команда не булаби відносилась з цьою справою до Секретаріяту, а зарядилаб, що знала по своїй волі, а управу передалаб військовій особі.

На щастя, ще того самого дня зявився в бюрі Дирекції пошт і телеґрафів старший поштовий контрольор Смішко від поштового уряду Львів 2 (дворець), який щойно з родиною втік зі Львова. Службовий характер пана Смішка та обставина, що згаданий був фаховцем в справах перевозки пошт (амбулянсер), давали повну запоруку, що ведення польової пошти буде відповідне. Ст. контрольор Смішко рішився обняти ведення польових пошт та аґенди Г. П. П. П., а тим була справа орґанізації польової пошти вирішена.

Вже до тижня польова пошта фунґувала, бо і всі три П. П. П. обсаджено фаховими силами. (Імена начальників П. П. П. мені вже невідомі).

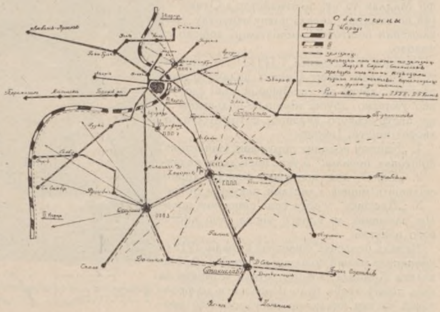
Польовій пошті приділено також ще декілька поштових підурядовців і слуг, головно тих, що приїхали з Відня. (Були це Світлик, Мамут і ін.). Люди ці витревали до кінця мимо свого старшого віку. Перетерпівши богато невигод та хоріб на Великій Україні, вернули до своїх родин у Відні через Румунію і Польщу щойно по розпаді армії в квітні 1920 р.

Ось так в короткім часі наладжено на той час добре поштове получення фронтових частин та Н.К.У.Г.А. між собою з одного боку, а з другого доволі реґулярне поштове получення фронтових частин з запіллям.

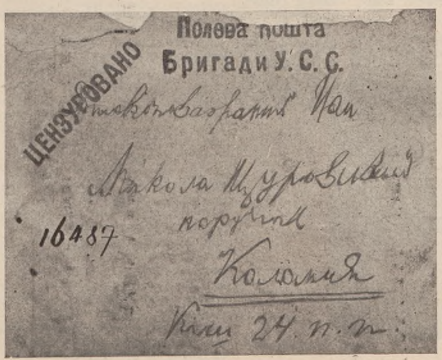
Зпочатку посередничила польова пошта пересилку звичайних і поручених як урядових, так і цивільних поштових листових посилок (листівки, листи, друки, часописи та взірці товарів — себто - малі пакунки до ваги 1/2 кґ.) та згодом задумувано розширити функції польової пошти на принимання грошевих листів та пакунків. Нажаль події на фронті в половині травня 1919 р. перешкодили в виконанню цього наміру.

Польова пошта працювала рука в руку з ново зорґанізованою Дирекцією пошт і телеґрафів в Станиславові, котра зібравши свідомих та фахових людий (директор Сіяк, старший комісар Добрянський, контрольор Секретар, ст. контрольор Целлер, ст. поштмай-

СХЕМА Ч. 1.

Польова Пошта У.Г.А. в Східній Галичині.

Коверта листа з печатками польової пошти і цензури (зі збірок Музею Н.Т.Ш. у Львові)

стері Шатинський, Ченівський, ст. фільозофії Мидляк та ст. поштмайстер з Отинії — імя не памятаю) давала повну запоруку провадження поштової адміністрації совісно та фахово.

Заходом начальника Г.П.П.П. та управителя польових пошт Смішка видано рівнож поштові друки на українській мові (до тепер уживано друків німецько-польських — ще австрійського видання) потрібні для польової пошти. Іменно:

1. „Книжку поданих поручених (записаних) поштових посилок“ з укр. посвідкою надачі.
2. „Спис“ для поштових передач (прим. скільскість мішків з листами, пакунків, тощо).
3. „Листівку“, себто спис поштових посилок вложених до одного мішка, або листового пакунка.

Нажаль польська офензива в травні 1919 р. припинила розвій польової пошти У.Г.А. Начальна Команда та фронт стали уступати на схід, пошту треба було перевозити до фронтових частин виключно підводами або верхом, тому про правильний обмін пошти між Г.П.П.П. а П.П.П. і дальше між польовою поштою а цивільною не можна було думати.

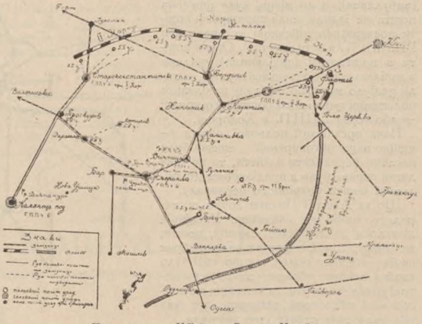
Правда, поштове получення між частинами а Н. К. У. Г. А. удержувано аж до кінця галицького періоду, але лише для потреби. Польова пошта змінилася, сказатиб, в курієрську службу.

II. На Великій Україні.

Саме в половині липня 1919 р. уся Укр. Гал. Армія переходить на Велику Україну, а з нею чимало інтеліґенції, урядовців поштовиків та залізничників.

Г. П. П. П. аж до переходу за Збруч постійно находився при Н. К. У. Г. А. та виконував сяк так свої обовязки, по переході за Збруч опинився при Команді Етапу У. Г. А., що залишилась з Диктатурою в Камянці Поділ., та не виказував найменшої позитивної праці.

СХЕМА Ч. 2.

Польові пошти У Г.А на Великій Україні

Правда і частини У. Г. А. не виказують в цім часі майже ніякої активности, перебуваючи в призначенім районі на відпочинку, але згодом вступають в бойову полосу, на дострiл большевицьких куль.

Зрозуміло, що брак поштового получення давався доволі відчувати. Адміністраційний апарат У. Н. Р. треба було щойно наладжувати, тому не можна було рахувати на співпрацю цивільної пошти при операціях У. Г. А. Треба було подумати про зорґанізовання польової пошти при У. Г. А., котра могла-б працювати незалежно від всіх обставин, та евентуальних неуспіхів, які стрінулиб уряд У. Н. Р. при будованню цивільного адміністраційного апарату на Великій Україні.

Поштова картка, видана за Української Центральної Ради з поштовими значками (зі збірок Музею Н.Т.Ш. у Львові).

Беручи під увагу, що до Камянця Под. зїхалось майже 50 поштовиків Галичан, та рахуючись з вище зясованими обставинами, беруться ст поштовий комісар С. Добрянський та пошт. контр. М. Секретар за вироблення пляну реорґанізації польової пошти в ширшому масштабі. Плян передано на розгляд Н.К.У.Г.А. Маючи цей плян, Н.К.У.Г.А. зачала його в половині серпня 1919 р. поволі реалізувати, покликуючи безчинно сидячий Г.П.П.П. з Камянця Под. до Винниці, осідку Н.К.У.Г.А.

До Винниці їде рівнож М. Секретар, щоб висказати в справі устрою польової пошти свій погляд, на що Нач. Ком. виносить остаточне рішення покликати до життя польову пошту в ширшому масштабі.

Плян устрою польової пошти був в головних зарисах такий:

Н.К.У.Г.А. має мати запевнене стале поштове получення зі всіми частинами на фронті (корпусами та бриґадами) та Командою Етапу в запіллю.

Прийшла пошта! — Підстаршини і стрільці У.С.С. переглядають пошту 20.II. 1916 р.

Ось так — в короткім часі вибудувано при У.Г.А. на Великій Україні доволі добру поштову сіть, удержуючи щонайменше денно між пол. поштов. урядами поштове получення.

Завдання це можна було як слід виконати — завдяки тому, що як передше було сказано — виїхало з Галичини чимало поштовиків фаховців на Велику Україну.

Правда, декотрі з них позанимали були вже посади в Міністерстві П. і Т.У.Н.Р., але за обопільною згодою Міністерство пошт дало часть Галичан поштовиків до диспозиції польової пошти У.Г.А.

Як вже було сказано, польова пошта на Вел. Україні принимала, перевозила, та евентуально доручувала — головно лише урядову кореспонденцію — удержуючи правильне поштове получення між Диктатурою та Ком. Етапу і Н.К.У.Г.А. та фронтовими і нефронтовими частинами У.Г.А.

Приватної кореспонденції посередничила польова пошта мало, бо приватна кореспонденція обмежувалася лише на переписку стрільців та старшин між собою. З ріднею, що лишилась в Галичині, не можна було переписуватись. Брак відомостей від своїх зза Збруча, та суперечні відомости по часописях не гаразд впливали на настрій армії. Треба було за всяку ціну наладити зносини з краєм, з рідними, що лишились у хаті.

Це осягнено — правда лише частинно — через Штаб Головного Отамана. Уряд У. Н. Р., навязавши з Поляками, зносини, мав змогу посередничити — вінже висилав часто своїх курієрів в Польщу — пересилку кореспонденції від наших старшин та стрільців до своєї рідні в Галичині і на відворот.

В тій цілі були видані спеціяльні подвійні листівки, і на них лише могла відбуватися переписка (перша листівка на письмо до Галичини, а друга на відповідь.)

Зі зрозумілих причин переписка ця підлягала цензурі, а подавання місця постою та приділення було заборонене. (Цензура та означування другої листівки

Переводячи в життя цей плян, дано наказ про відкриття Головного польового поштового уряду при Н. К. У. Г. А. та Команді Етапу, а польових поштових урядів при командах корпусів та бригад.

В разі потреби передбачувано можність відчинити ще п. п. уряди[1]) при ріжних частинах в запіллю, або на залізничих узлах для улегчення перевозки пошт.

Управителем польових пошт призначила Н. Команда ст. поштов. комісара С. Добрянського, а що згаданий лежав тяжко хорий, доручено ведення агенд управи пошт контрольорові М. Секретареві. До помочі прибрано пошт. оф. Осипа Дениса.

Зносини управи польової пошти з п. п. урядами були по причині приділення управи до Команди Етапу (VI відділ К. Е.; зпочатку була управа приділена Н. К. У. Г. А.) — троха утяжливі; бо Команда Етапу не мала прямих зносин з командами частин на фронті. Тому треба було відноситись до частин на фронті (п.п.у.) будь через Н.К.У.Г.А., або треба було видавати відповідні обіжники та посилати п. п. у. прямо

Передбачування (в організаційнім пляні), що на налагодження цивільних поштових установ на освободжених землях Придніпрянської України не можна буде числити — не були безпідставні, тому треба було негайно приступити до організовання і польових поштових урядів в запіллю, в першу чергу при Диктатурі в Камянці Поділ.

В слід за відчиненням Г.П.П.У. при Диктатурі в Камянці, відчинено рівнож п. п. уряди в Проскурові (дворець), в Деражні, Летичеві, Козятині (дворець), а по перенесенню Ком. Етапу зі Жмеринки до Бару — в Барі.

(Г.П.П.У., що був приділений Ком. Етапу, зіставв Жмеринці, занимаючись перевозкою пошти зі Жмеринки до Проскурова та до Козятина).

П. П. Уряди в Проскурові, Жмеринці та Козятині були урядами розїздними відки виходили поштові получення (Гляди схему 2).

При У.Г.А. було взагалі відчинено 27 польових поштових урядів.

Старшини У.С.С. переглядають пошту. Рік 1916. На світлині бачимо Вітовського, Дідушка, Галечко і ін.

[1]) Надалі буду Головний польовий поштовий уряд означувати Г.П.П.У., а польовий поштовий уряд — П.П.У.

— на відповідь — шифрами, після яких пізнавалось частину приділення відсилаючого — та польову пошту — проєкт пор. Ковальського, начальника розвідчого відділу Н. Команди).

Були відомости, що листівки ці в Галичині доходили на своє призначення, та навіть дехто діставав відповідь.

З відходом У. Г. А. на полудневий схід в район Одеси—Миколаєва (в звязку з заключеною умовою з Добрармією) стала активність польової пошти упадати; а припинилась цілком, коли армія не маючи іншого виходу (по розбиттю Добрармії большевиками) оголосилась большевицькою (в Рибниці над Дністром). В квітні 1920 р.[1]) перестала Ч. У. Г. А.[2]) взагалі існувати, а з нею перестала існувати й так вже два місяці неактивна польова пошта.

Якуж працю виконала польова пошта за час свойого існування?

Годі собі представити докладний образ скількости матеріялу перепрацьованого перзоналом польової пошти, бо статистики не ведено. Однак на підставі розговорів з начальниками того чи іншого п. п. у. можна приблизно підрахувати скількість переправленої кореспонденції.

В галицькім періоді, після слів начальника Г. П. П. П. Смішка, переправлювано денно приблизно 8—10.000 ріжної кореспонденції як урядової так і цивільної з запілля на фронт і на відворот — (найбільше листівок). Маючи на увазі, що У. Г. А. числила більш 100.000 люда, ця скількість кореспонденції була відповідна.

Рахуючи, що польова пошта існувала в Галичині повні чотири місяці, можна з певністю твердити, що за цей час переправлено 1,000.000 — 1,200.000 штук поштових листових посилок (листів, листівок, друків, ґазет та зразків товарів — себто малих пакунків до ваги ½ кґ).

На Великій Україні, правда, урядової кореспонденції (бо головно цю переправлювано) богато не було, за це в більшій скількости йшло на фронт та до частин в запіллю часописів (Український Стрілець) та всякої літератури.

Можна тому сміло числити, що за шість місяців, себто за час свого існування на Вел. Україні, польова пошта переправила приблизно 5 міліонів штук всякої кореспонденції.

* * *

Воююча армія без почти немислима. Тому польоза пошта У. Г. А. виповнила вповні своє завдання, а поштовики, — що служили при польовій пошті, не в меншій мірі причинилися до будовання рідної Батьківщини. Заслуга поштовиків тим більша, що між ними були старики, котрі добровільно взяли на себе доволі тяжкі обовязки, та добровільно зносили всі невигоди військового походу.

Богато надійних, молодих людий — поштовиків, та старих батьків дітей, положило голови (захорівши головно тифом), а тепер лежать в розсіяних гробах на широких полях Великої України, не перейшовши далекої дороги, що веде „через Київ до Львова“.

[1]) По розоруженню Ч. У. Г. частин большевиками.
[2]) Ч. У. Г. А.-Червона У. Г. Армія.

Анатоль Курдидик
(„Листопад“)

Баллада

Над Стрипу сонце западає,
Шумить стара Стрипа...
В низу, отам у тій прірві
У хвилях хтось хлипа...

Говорять, що в бурю, як світ запалився,
Орли туди гнали...
Та кажуть, що в вечір отут гайдамаки
Вороних купали.

Ще кажуть, що тут, над ту прірву
У вечір шовковий
Прийшов гайдамака, козак чорнобровий
І рани мив з крови...

Мив рани — а в Стрипі русалка
У прірві гуляла
І глянула в очі, і скочило серце,
І вже покохала...

От так то! До ранку козак і русалка
Сиділи близенько...
А в ранці, як сурми в поход затрубіли,
Пішов козаченько...

Над Стрипу сонце западає,
Шумить стара Стрипа...
В низу від тої години
Русалонька хлипа...

Лицарські сни

Написав *Юра Шкрумеляк*

Коли хорунжий Лесь Недобитий причвалував на спіненім Вороні до команди бригади, вспів тільки передати командантові запечатане письмо й упав безсильний на тверду причу під стіною. Голодний Ворон гриз одвірок сільської хати, в якій примістився штаб бригади, й іржав здивовано, що його воїн не дає йому цукру й оброку, як звичайно по такій важкій дорозі.

Отаман роздер коверту й одним поглядом прочитав важне донесення й приказ команди корпусу. Вибіг чимскорше через сіни до другої світлиці й певним голосом роздав потрібні накази. За хвилину вернувся й глянувши на втомленого хорунжого, приступив до нього й подав йому руку.

— Гарний шмат дороги пробігли ви нині своїм Вороном! Цеж буде 20 кільометрів, а приказ написаний тому заледви три чверти години! Та я й не дивуюся, знаючи...

Отаман нагло урвав на слові, бо обличча хорунжого видалося йому незвичайно дивним, а рука гонця лежала безвладно в отамановій долоні. Очі хорунжого справді були відчинені, але були подібні до очий мерця або сплячого. Зрештою хорунжий сидів на причі й не встав на позір, коли до нього заговорив отаман, а це було найкращим доказом, що хлопець утратив притомність.

Отаман обернувся й схвильований вибіг з хати. За хвилину прибіг з бригадним санітарем. Та вбігаючи в сіни, він остовпів з дива, а далі відскочив на бік і трунув за собою здивованого лікаря.

Хорунжий Лесь вилетів у тій секунді, мов не при собі, з хати, одним скоком опинився на Вороні, добув шаблю і стрілою майнув з подвіря, гостинцем на захід, в напрямі ворога.

Отаман заалярмував штаб і вспів тільки крикнути чотири слова:

— Перейміть його! Збожеволів сердега!.

Поручник Оленюк і сотник Варусяк посідали на коні, що гризли обрік біля воріт, і пустилися на вздогін за Недобитим.

Гнали добрих два кільометри, аж опинилися в рідкім гайку біля сусіднього села. Десь з лівого боку, недалеко, почули якісь боєві оклики і брязкіт шабель. Скочили туди. За хвилину опинилися на невеличкій поляні, а від того, що побачили, піт виступив їм на чоло.

Хорунжий Лесь, спливаючи вже кровю, відбивався останками сил від двох ворожих кіннотчиків. Третий лежав уже мертвий на траві, а біля нього лежала зімліла дівчина, звернувшись на правий бік і судорожно стискаючи руками свої коліна.

Поручник і сотник опинилися коло хорунжого й за кілька хвилин вирішили той незвичайний і нерівний бій. Другий ворожий воїн упав без життя на першого, а третього полонили.

Хорунжий зіскочив з Ворона й припав до зімлілої. Тільки діткнувся її чола, як вона відчинила очі.

— Лесю! Ти прибув — ти прибіг мені на поміч. Ти мій...

І зімліла вдруге. Хорунжий взяв її на коня й за чверть години були всі разом з полоненим у штабі бригади.

За пів години дівчина прийшла настільки до себе, що з трудом стала розповідати.

— Я вибралася через ворожий фронт до вас і до свого судженого. Я маю для вас важні вісти. Лісовими стежками добилася я аж до сусідного села, та не знаючи, що там уже наші, ішла далі лісами. Раптом, коли я перебігала широку лісову дорогу, наткнулася на ворожу стежу, що забрила аж сюди. Пустилася втікати, та вони мене дігнали й почали напаступати. Тоді я в крайній розпуці крикнула несвоїм голосом: »Лесю! Лесику, ратуй мене!« А оцей...

— Оцей тебе напаступав, Маріє? — спитав похопно хорунжий і вхопив за револьвер.

— Ні-ні! Оцей сказав до своїх товаришів: — »Пустім її, я чую нещастя!..« Такий страшний був мій клич ратунку. А за хвилину ти надіхав — і я зімліла...

По тих словах з дівочих віч полилися сльози полекші. Отаман, сотник і поручник стояли мов зачаровані, булиж вони свідками чуда.

„Гусаківський мішок“

Подав *чет. Мирон Баленко*

Гусаківській ґрупі довелось кілька разів гостювати у фортах Яксманичі-Селиська і сильно загрожувати лінії Львів-Перемишль та Перемишль-Хирів. Правда, був це „мішок“, в який міг нас противник легко завязати, але нам це не шкодило і ми раз враз господарювали на торі, або між Медикою та Перемишлем, або між Ніжанковичами і Перемишлем. Коли Перемишль упав, зібралося в Яксманичах 13 кіннотчиків. Командантом цеї „сили“, що тримала фронт між Перемишлем а Мостиськами і Перемишлем а Ніжанковичами, був якийсь сотник Наддніпрянець з гайдамацького загону (назвиська не памятаю). Ця тринацятка непокоїла вічно Перемишль своїми наскоками і один такий налет на Сілець приніс нам 80 волів і один скоростріл. Воли віддали ми під команду п Даниловича, що пізніше був призначений комісарем на Мостищину, а самі з трьома скорострілами одним автом (також з Перемишля) повним муки і амуніції тримали фронт. На наше нещастя вліз нам противник під сам ніс, бо на стару австр. летунську площу і вічно підлазив під наші вікна в Яксманичах, поки нам то не надоїло і поки ми противника добре не перетріпали. Було це 18 листопада в пятницю. В наших околицях крутилося маса „капелюшників“, (неумундуровані поборові), котрі стріляли на „гура“, але не були зорґанізовані і трудно було їх якось здисциплінувати. В суботу оголосили ми по селах, що будемо виплачувати платню, бо всі казали, що не будуть служити, поки їм не дадуть „лєнунґу“, як за Австрії. Збірку оголосили ми на неділю рано год. 8. Була це тільки причичина, щоби повести з ними наступ на Перемишль. Наступ бувби вдався, бо люди мали охоту взяти таке місто як Перемишль.

Але і ворог не міг нас стравити під своїм боком. Тому зі суботи на неділю вислав на нас сотню піхоти і пів скадрони кінноти, щоби нас викурити з фортів, в котрих ми фактично не сиділи, бо сиділи в Яксманичах. Заходили вони нічю з кількох боків до нас. А все хтось їх наполохав. То наші скоростріли, то „капелюшники“, що пасли коні на збочах фортів і аж щойно над раном вдерся противник до Селиськ і спалив половину села. Хто показався тільки на вулицю, цього без упімнення стріляли. Вбили навіть одного німого Мартишку Олексу і 4 стрільців в однострою*). Був це перший крок ворога в цих околицях, який немало причинився відтак до сформування одного з найсильніших курінів в місті Гусакові в крукеницькій ґрупі.

Тимчасом ми спали в Яксманичах, нічого не знаючи. По Селиськах прийшла зараз черга на Яксманичі. Тільки що тут їм так легко не пішло і стрінулися з опором. Окружили нашу хату, але що ми вже встигли повставати, то і зачалися перепалки з ворогом, що позасідав поза стодолами і стріляв по деревляних стінах хати, так що годі було в хаті удержатися. Перший вискочив на двір сотник, але його звязали і повели. За сотником вискочив бл. п. Бей Олександер, десятник кінниці У.С.С. родом з Перемишля і Фільц, ученик перемиської ґімназії, без оружа на подвіря. Оба згинули від револьверових куль в голову. Така сама доля булаби чекала і Осипа Сасовича, котрий, втікаючи через вікно, дістав кулю в руку, однак цей попав в руки поручника, який не дав його застрілити. Лишилося в хаті 3-ох людей: вістун австр. кін. Данилко Іван, Адольф Мартінік (Чех, дуже відважний підстаршина) і я. Ці три вояки постановили дорого продати своє життя. Вони відстрілювалися з хати дальше, а коли противник побачив, що не зможе їх викурити з хати, підпалив стодолу, бо хата була під бляхою. Дівчата Гапчуківні поховалися попід ліжка. Три очайдухи забарикадувалися в хаті і відстрілювалися дальше. А „капелюшники“ дивилися на цю війну доти, доки не зачали їх припікати вогнем. Тоді якби на даний знак зачали ізза кожного вугла хати і плота стріляти, куди попало, бо думали, що хочуть їм спалити село так, як і Селиська. Ворог мусів утікати зі села Яксманич до Селиськ. При тім був вбитий один ворожий стрілець і поручник ранений в черево. Їх ворог забрав зі собою до Селиськ.

Селиська лежать на горі, а Яксманичі на долі і трудно було противника звідтам вигнати. Однак жаль нам було скорострілів, що попали в руки ворога. Авто з мукою і амуніцією лишилося в сусідній стодолі і його вороги не мали часу забрати. Так само скрився десь і шофер Обух. Але від чого „капелюшники?“ Вони знали кожну діру в своєму селі. Зібралося їх щось з 80 і під проводом Данилка пішли на форт „Селиська“ в обхід. З Яксманич маркувало щось з 20 людей під проводом Мартініка наступ на Селиська, а тих 80 людей підсунулося добре, одна сальва з крила по ворожій кавалєрії і противник показав пяти, залишаючи кілька возів зі скорострілами і віз з убитим поручником, що при сальві дістав кулю в бороду і згинув. Поручника поховали, так само і рядовиків. Убитих Бея і Фільца перенесли ми до Читальні в Яксманичах, звідки їх забрали родичі до Перемишля, де їх там поховали. Ми забрали своє майно на авто, зробили мобілізацію 10 людей, посідали на коні та поїхали до Гусакова. Була знов нещаслива 13-ка. Ми зробили командантом Данилка і він нас добре витовк в Гусакові на ринку, де зробив собі „райт-шулю“. До Гусакова було ближче з Медики і звідси зачав противник заходити до нас у гості. Постріялялися ми кілька разів і знов прийшлося відступати 7 км взад до села Болянович. В Гусакові бували ми щодня до вечора, а на ніч їхали до Болянович. Не були ми і тут безпечні і рішили залізти за болота і ліси, тому й заїхали до села Баранчич. Звідси не думали ми дальше відступати. Тут нас і застали Придніпрянці, про котрих згадує А. Чайківський в „Чорних рядках“.

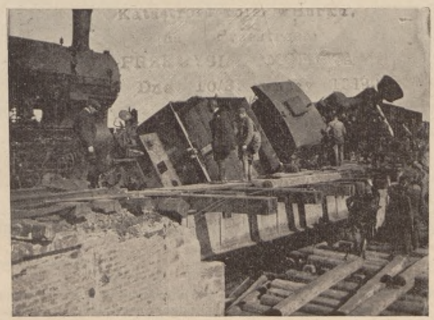
В Гусакові тоді не було ніякого жіночого куріня, про який згадує шановний автор. З Придніпрянцями поїхали ми як аванґард одні на Мостиська, а другі на Гусаків і Медику, а треті на форти під Перемишль. Мостиська ґрупа здобула польське село Кресовичі, За-

*) Сорока Іван, Сеник Макар, Стисло Іван. Вбито також і одну дівчину Щирбу Евфрозину.

косцєлє і Мостиська. Були вже під самою стацією (віддалена від міста около 300 м.), але панцирки відігнали нас і ми опинилися в Буховичах аж до загального відвороту. Тоді зачав наладнуватися фронт. Друга ґрупа Придніпрянців залізла в форти, а відтак відступила, бо противник з Бакончиць порозбивав тяжкими ґранатаии село Яксманичі, а Придніпрянці не хотіли сидіти в фортах. Внедовзі вони збунтувались і з полковником Кравчуком подались на Самбір. Пішло з ними також кількох старшин. Залишилися брати Ваховичі, молодший поручник ґвардійського рос. полку, а старший кавалер 4-ох ґеорґієвських хрестів, прапорщик кінноти, сотник Чорний і сотник Жук.

З відходом придніпрянських частин зорґанізували ми в Гусакові курінь до 1800 баґнетів, накоїли ворогові богато шкоди між Медикою а Мостиськами, а відтак вибралися знову у форти.

Попід сам наш ніс переїздили потяги до Львова, що дуже нам псувало настрої. Мали ми вже і батерію (з 2-ох гармат) чет. Колтунюка, але годі було уполювати щонебудь на торі, бо потяги їздили по більшій части нічю і потихенько. Вкінці це сування по торі навкучило нам. Вистаралися ми кілька бляшанок екразиту і старими австр. окопами пішли: пор. Вахович (він був і командантом куріня), сотник Чорний, один хорунжий і 20 стрільців під місток на тор. Цей місток був обсаджений сильною сторожею. Не обійшлося без втрат. Пор. Вахович був тяжко ранений (зломана нога вище коліна) і один стрілець вбитий. Сот. Чорний і хорунжий докінчили діло і місток попсували.

Залізнича катастрофа польського ешелону на мості в Гурку дня 10.III 1919 р.

Противник зачав направляти своїми пionірами страти, але що батерія обстрілювала їх, то спровадив наших полонених стрільців, як це видно на світлині. Якось сяк так попідкладали порогами (швелями) залізничі рейки і за кілька день остентаційно в день переїхав поїзд до Львова. Ми закляли здорово, але другий раз годі вже було іти, бо їх там було з яких 3 сотні. Зате наша батерія в ряди годи стріляла в сторону попсутого моста. І так в ночі з 9 на 10 стріляв чет. Колтунюк також в сторону містка і одним ґранатом зачепив швелі і зрушив місток. Якраз надїхав поїзд зложений з двох льокомотив одна з переду, друга з заду, а в середині 6 ваґонів з кавалєрією. Перша машина вивернулася, а друга змолола в розгоні всі 6 ваґонів. Доправили ще наші шрапнелі.

По тій події наші години на фортах були почислені. Противник зібрав 2 полки і окружив форти. Прийшлося перебивати. Підчас пробою згинуло 18 людей, а вже в польськім полоні згинув командант куріня пор. Шкреметко, котрого вбито в Перемишлі коло ваґонів на стації.

Курінь перейшов до Гусакова, де залишився до загального відвороту. Командантом якийсь час був пор. М. Підгірний, а відтак сот. Чорний (передтим командант міліції під фронтом в с. Новосілках). Село Новосілки буде також записане в історії визвольної боротьби золотими буквами. Противник старався конче вигнати наш курінь з Гусакова. На сам Новий Рік 1.І. 1919 виправився один ворожий курінь під проводом полк. Жміґродского на Гусаків. По дорозі зачепили його Новосельчане. Була це міліція зорґанізована сот. Чорним, що складалася зі стариків від 40 до 60 і більше літ та з дівчат. Вони мали окопи і робили службу в окопах, як дідусі так і дівчата. З таким то військом програв полк. Жм. баталію і там під тим селом наложив головою. Поховали ми його в Крукеничах з великими почестями. Помогло тоді ще Новосельчанам пів сотні з Гусакова під пров. чет. Викоцького і хор. Топільницького, але головну лазню зробили противникові таки Новосельчане. Коли дівчата і старики побачили підмогу і один скоростріл в селі з одним десятником, кинулися на противника на баґнети, здобули 4 скоростріли, вбили полковника і богато рядовиків та взяли полонених. Противник боронився по геройськи, але окружений майже з чотирох боків півсотнею і розюшеними дядьками і жінками мусів скапітулювати. Так то зачали Новосельчане Новий Рік 1919.

Заслуга в тім була сот. Чорного, що зорґанізував цю міліцію. Сам сот. Чорний, це був старшина дуже відважний, добрий вояк, але щож, коли нездисциплінований, не хотів слухати команди ґрупи і держався вперто свого загумінку, так що змінити його якоюсь іншою частиною, або дістати від нього помочі на інший відтинок, було неможливо. Він знав тільки свою гору „Фрунтівку" коло Новосілок і поза нею не бачив нічого. Робив часто на власну руку ризиковні випади (що не все йому удавалися) без відома ґрупи, що нераз вносило несупокій на фронті. За ті гостини в запілля ворога наложив ворог за його голову велику нагороду і навіть пояснювали, по чім можна його пізнати: „na ośle jeździ" (на кірґізькому коні). Однак його голова вдержалася аж до розбиття цілої ґрупи. Його курінь взяли в полон, а він опинився при загальному відвороті в Румунії, а відтак переїхав до Чехії. Коли большевики оголосили амнестію, поїхав і Чорний через Румунію на Україну, але там большевики його розстріляли.

Причинки до моноґрафії отамана Волоха

Написав *полк. Армії У.Н.Р. Дубовий*

Мені хотілось торкнутись трохи статі полк. Середи „Отаман Волох". Пишу це, аби уникнути помилок для наших істориків. Хочу внести свої деякі замітки. Коли в Кременчузі отаман Волох заарештував полк. Болбочана, то зразу ліг в ліжко хорий на тиф, а тому ніяких справ щодо керування корпусом не міг провадити. В цей час не большевики примусили Запорожців відступити, а головним чином банди Григоріїва, які перерізали шлях позаду Запорожців. Тоді от. Загродський, який заступав от. Волоха, наказав мазепинському полкові прочистити дорогу для корпусу. Це був славетний рейд Мазепинців, які розбили банди Григоріїва та прочистили шлях до Цвіткова та дали можливість частинам корпусу відійти аж до Росоховатки. Мазепинці стали в резерві в місті Вапнярка. Але ця резерва була один день, бо вже 18.II. Мазепинців зажадав штаб корпусу, аби затримати наступаючих большевиків, а коли можливо го і відкинути їх. В ночі полк, яким керував я, прибув на ст. Росоховатка. Корпусом керував уже от. Данченко, а не Волох. От. Данченко отримав наказ вирушити на ст. Росоховатка, змінити Богданівців та Слобожан і ранком перейти в наступ. Ранком 19.II. Мазепинці заняли позиції на ст. Росоховатка та очікували свого броневика „Мазепинець", який мав надійти з Вапнярки. З цього часу починається славетний наступ Мазепинців в напрямі на Цвітково. Таким чином не большевики наскочили на Мазепинців, а Мазепинцям було доручено припинити наступ большевиків, для чого їх взяли з резерви. 20.II. Мазепинці розпочали наступ на Звенигородку, яку і захопили після славного бою 20.II., а 21 вирушили на Шполу. Хто не чув про бій за захоплення Шполи?! Шпола була взята в ніч з 21 на 22.II. В баґнетній атаці на двірець був ранений мій помічник б. п. Лесь Отаманів. Особливо відзначився полк. Романовський. Взято богато ешелонів, полонених та ріжного майна. 23.II. полк продовжував гнати большевиків до Сітаєвки, яку й заняв з боєм.

Л. Перфецький В атаку! (рис. олівцем)

Цей час з 18 по 24 Мазепинці без відпочинку були в боях, тому я звернувся до штабу корпусу, аби полк змінила інша частина. Надіслано Петлюрівський полк, який до складу корпусу не належав, а Мазепинці відійшли на ст. Христинівка. Петлюрівський полк великого складу, зі скорострілами та гарматами, не міг дати опору большевикам і почав відступати. Оттоді Наливайківцям був даний наказ обеззброїти цей полк, що і зробив цей полк на ст. Христинівка. Майно полку, старшин та козаків розділено по полкам корпусу і так з Петлюрівським полком було закінчено.

Щодо Волоха, то знов таки керував корпусом от. Данченко. Після роззброєння Петлюрівського полку вирішено заняти позицію с. Кубліг — М. Мочулки, поривши шанці та перейшовши на позиційну оборону. Але большевики, довідавшись про це, наступ припинили. Тоді Мазепинцям разом з полком Чорних Запорожців наказано перейти в наступ у напрямок на Умань та захопити м. Умань. Мазепинці ранком 16.III. вирушили з М. Мочулин — Залужа і вибивши обходом з тилу большевиків з Теплика захопили його. З Теплика вирушив на Умань один полк Чорних Запорожців, який і захопив Умань. В цей час повернувся до корпусу от. Волох, який вирішив перейти на радянську платформу, а для цього візвав командантів полків. Націй нараді було запропоновано командантам підписати відомий універсал. Всі команданти мусіли цей універсал підписати, але повертаючись до Тростянця з от. Осмоловським вирішили ранком вирушити на Балту, тим самим порвавши з корпусом. Не встиг прийти універсал підписаний командантами, як дивізія в складі Мазепинців, Наливайківців, Богунівців вирушила в напрямок на Балту. Одні Республиканці залишились і були захоплені в більшости большевиками, тому до останнього часу не міг цей полк остаточно вирівнятись. Прямуючи на Балту Запорожці розбили повстанців Дячишина, заняли Балту, а з Балти перейшли в околиці Тирасполя, де і заняли позиції на горбках перед селом Розаліївка. В цей час командантом корпусу призначено мене, хоть от. Волох повернувся до корпусу. З жалем залишивши рідних Мазепинців вирушив я до штабу корпусу, який перебував в ешелонах коло Тирасполя. Це було 13 квітня 1919 р. Коли Волох довідався про те, що я приїхав обняти команду, він ранком другого дня вирушив до Гайдамаків на позиції коло Розаліївки, але Гайдамаки свистом проводили його, не бажаючи слухати те, що він радив, теж саме зробили Мазепинці, коли він надіхаві до них. Дізнавшись про це, я заборонив давати авто Волоху. Тоді Волох пішки з декількома Гайдамаками вирушив на Тираспіль.

Мазепа. Образ Гораса Верне (H. Vernet 1789—1863) на мотив поеми Байрона, який находиться в палаті депутатів в Парижі.

Деякі українські памятки в Парижі і під Парижем

Подав: *М. О. (Ґраф Михайло Тишкевич)*

Мало хто знає, часто проходячи в Парижі коло костела Сан Жермен де Пре на лівому березі Сени, що в ньому є бронзовий барелієф представляючий битву під Берестечком. Він находиться на ліво від входу на гробниці польського короля Яна-Казимира, котрий після абдикації помер як С. Жерменський абат і котрому виставили пишний мурований мавзолей. Королівське тіло перевезли до Кракова. Монарх цей, хоч мусів виступити як противник козаччини, не був їй ворогом. Не забував, що козакам завдячував корону, коли підчас елекції підступили були під Варшаву і катеґорично заявилися за ним проти побажань шляхти, яка його ненавиділа і скоро покинула переходячи на бік Шведів і хоч перелякана шведським тираньством, повернула до нього, однак ніколи недовіряла йому. Знаємо, що проєкт Гадяцької угоди, який давав козакам рівні права зі шляхтою, а Україні державне значіння, був передусім ділом короля і його розумної дружини Марії Людвики де Невер. „Угода" ця, хоч затверджена королем і сенаторами торжественно в Варшаві, не була дотримана соймом, а її ініціятор з козацького боку гетьман Іван Виговський, відомий польонофіл, був постріляний без суду польським реґіментарем Маховським.

В палаті депутатів з того самого лівого боку Сени, що і церков С. Жермен, находиться велика картина знаменитого баталіста Гораса Верне: „Мазепа", представляюча призвязаного до коня Мазепу серед степу. Лице молодого Мазепи взяте з портрету популярного 1846. р. князя орлеанського, наслідника французької корони, котрий саме тоді згинув був випадково викинутий кіньми на дорозі до Кепіо.

Масу ґравюр, ґеоґрафічних карт, цікавих українських типів Лепренса і Норблена находимо в бібліотеці національній, Мазаріні і інших. Ґобеліни, які представляють сцени з українського життя з картин Лепренса, ми бачили в сальоні президента палати депутатів. Повна їх серія під назвою „Jex Russiens" находиться в архиепископському музеї в Екс у Провансії.

Але важніший від тих картин є архів Міністерства Закордонних Справ, де знаходиться дуже цікава кореспонденція французьких міністрів, між ін. маркіза де Верне і самого короля Людвика XIV. в справі України, яка доказує, що Ancien Régime більше цікавився і більше знав про Україну від новочасних політиків Франції. Частина тих паперів вийшла друком паризького Історично-дипльоматичного Товариства 1928. р.

На цвинтарі Монтмартр лежить польсько-український поет Богдан Залеський. Напис на його могилі, хоч писаний по польськи, заслугує на увагу:

„Boże mój, Boże, łzami modlę Ciebie,
Jak umrę, daj mi Ukrainę w niebie!“

На цвинтарі в Монморансі (Montmorancy) лежить другий славний польсько-український еміґрант, відомий історик Францішок Духінський. Цей має вже український напис:

„Наші люде не забудуть,
Поки жити будуть
Душі Твоєї, слова Твого;
Більш не тра нічого“.

Чи не помилився, нажаль, цей, що клав цей напис на гробі щирого нашого патріота! Чи знаємо ми всі заслуги того неструдженого борця за права нашого народу, якому Україна винна співчуття Франції в 1868. р., інтерпеляції Делямара і Анрі Мартена в сенаті та Карно в палаті депутатів?

На паризьких цвинтарях лежить також вже доволі наших жертв з політичної еміґрації; а на першому місці наш національний вожд С. Петлюра.

Отаманщина

Написав *Михайло Середа, підполковник Армії У.Н.Р.*

Отаман Ангел

У місяці квітні 1919 р. в Київському драматичному театрі йшла песа аґітаційного большевицького змісту. Підчас антракту до молодого чоловіка, що стояв при рампі орхестри і уважно прислухався до розмови присутніх, підійшов русявий жидок, аґент місцевої че-ка, пильно випучив на нього очі, скинув окуляри, поморгав очима і знову витріщився, натягнув окуляри на ніс і знову визвірився, нарешті сказав:

— Я пізнав вас, товариш Ангел. Ви арештовані...

— Прошу не перешкаджати мені, я слухаю орхестру, — нервово і роздратовано відповів молодий чоловік, злегенька відштовхнувши рукою жидка на крок від себе.

Жидок скинув окуляри і знову натягнув на ніс, аби дізнатися, чия кривда і чия правда, але перед собою вже Ангела не знайшов. Спритний отаман плигнув через рампу і зник в метушні розгуканої орхестри.

Драматичний фінал песи орхестра перебрала на себе. Плигаючи через рампу, отаман з розгону наскочив на контрабаса, який звалив з ніг трамбоніста і корнетиста. Останні, приймаючи маневр контрабаса за сиґнал до бою, схопили турецького барабана і почали ним частувати контрабаса і за одним заходом його союзника віолончелиста. Ефектовні рухи орхестри відбувалися під акомпанімент аґента, який зі спритністю заяця кружляв по салі, вигукуючи:

Товариші! Пильнуйте Ангела!

Непередбачена розвязка вистави цілком задовольнила авдиторію, яка міркуючи, що краща частина вже відбулася, не чекала кінця вистави і розійшлася по своїм хатам.

Проклинаючи своє життя і отамана Ангела, дорожкою вертав з театру засмучений жидок-аґент.

На Хрещатику його наздігнав самохід, з якого висунулася чиясь жилява рука, схопила його за комірець і легенько перенесла в самохід.

— Ви мали до мене справу. Я до ваших послуг, — вічливо прошепотів Ангел на вухо переляканого жидка, стиску очи його за комірець...

Евген Ангел походив з Чернигівщини з родини заможнього селянина. Світову війну перебув він в ранзі поручника, і з першими кличами, що були проголошені в Київі на першому Українському Військовому Зїзді, як свідомий Українець і націоналіст, покинув російську частину, маючи в проєкті сформувати український відділ з людей, для яких Україна мала бути лише незалежною.

То був молодий старшина 26-27 літ, високого росту, з чорнявою головою, грузинським обличчам, чорними булькатими очима, в яких завше палали вогники невичерпаної енерґії і рішучої вдачі. Його жилява рухлива постать завше перебувала в напруженню всіх мускулів, потребуючи постійно гострих вражінь і мінливих рухів. Був зодягнений, як кавказькі Інгуші: у чорну вовняну бурку, гостроверху чорну папаху і кавказькі вовняні чоботи, що знизу були обшиті шкірою.

Невідомо, що він поробляв у літі 1917 р., тільки другого дня як гетьман проголосив федерацію з Росією, він опинився в Чернигові, в мешканню кошового отамана чернигівської кінноти Нагорського, в якому зійшлися обміркувати справу з федерацією сотник сірого полку Палій, отаман Нагорський, його адютант сотник Сидоренко і поручник Ангел. Сотникові Сидоренкові доручено звязатися з канцелярією гетьмана і довідатися, наскільки федерація мала під собою реальний ґрунт. Пояснення давав телефоном старшина для доручень Скоропадського, сучасний самозванчий гетьман без булави і без теріторії Полтавець-Остряниця, який мав хист багато балакати і нічого не відповісти по суті справи. Довго тримав він при телефоні Сидоренка, розважаючи його на тему: „приймаючи під увагу те і те і маючи на меті те і те“... Нарешті, ця балаканина Сидоренкові надокучила і він залишив Полтавця без слухача. Збори вирішили виступити проти гетьмана збройно. Сотник Палій мав стати на чолі Сірої Дивізії, Сидоренко на чолі Чернигівського Кінного Полку, Ангел мав сформувати зі селян „Курінь Смерти“ і провадити з ним партизанські акції в запіллі ворога.

Курінь Смерти Ангел сформував на протязі тижня. Гетьманські кадри, залоги і добровольчі відділи, що були розташовані у Конотопі, Борзнах, Ніжині і Козельцях, зазнали від нього не мало лиха. Курінь Смерти, пригадуючи недавні карні екзекуції над селянами, з дивною насолодою катував гетьманських старшин, яких забірав до неволі.

Червоні війська примусили Українську Армію відійти на Правобережжа, однак Ангел лишився в їх

запіллю, розташувавшись у буйному лісі, між ст. Ічнею та Бахмачем. Він був талановитий конспіратор, і винайти його в цьому лісі людям незнайомим з місцевостю було завданням безнадійним. Далеко від шляхів, за непролазними нетрами, у дикій гущавині сидів він недалеко від Бога, на високому дубі, вичікуючи від своїх людей, що їх посилав у розвідку, відомостей про ворога. Місцеві селяни знали, де шукати отамана, і не відмовляли поодиноким людям, які мали справи до Ангела, показати отамана. Тільки коли наближалися до повстанчого штабу, таким людям казали:

— Коли ти, добрий чоловіче, маєш злий намір, то до своєї хати з цього ліса не вернешся

Дійсно, лихі люде, що мали ворожі завдання, з лісу не верталися. Одержавши про ворога потрібні відомости, Ангел запрошував свого начальника штабу отамана Голуба, що містився на сусідньому дубі, тримаючи в руках відерне барило зі самогоном, писати наказ про виступ.

— Легко казати вам написати. А куди я подіну оцю посудину? — хвилювався Голуб, підозріло скидаючи оком на козаків, котрі ще з ранку настирливо стежили під дубом за кожним рухом барила.

— Дайте потримати посудину хлопцям, поки ви складете наказ, — радив Ангел.

— Хлопцям? Теж знайшли дурня, — ображався Голуб — гукніть на Дудку, він добре складає накази.

Осавул Дудка вилазив з дупла якогось-то велитенського дерева і складав наказ, який кіннотчики розвозили на околиці лісу селянам. Відповідно до наказу, селяни мусіли такого то дня, о такій то годині прибути на ст. Бахмач з порожніми возами. За півгодини до їх прибуття Курінь Смерти налітав на стацію, ніби самум на каравану в Сагарі, розганяв і нищив большевицьку залогу. Селяни, не гаючи часу, переносили майно, що находилося в потягах, на свої вози, а коли наспівали ворожі бронепотяги і червоні карні відділи, ані куріня ані селян вже не було, ніби провалювались у землю.

Залізнична охорона Ічня-Крути-Конотоп-Ніжин-Козельці-Чернигів завше жила під загрозою появи гостинного отамана.

Большевики казали:

— Ну і клімат здєсь: без вінтовкі с... не сядеш...

Потяги вони виправляли під охороною чисельної військової ескорти. Однак вона не була ніколи серйозною перешкодою для Куріня Смерти, коли йому спадало на думку на такій-то ділянці залізниці обревідувати потяги. В місяці червні з Чернигова на ст. Ічню простував вантажний поїзд, що був навантажений гарматами, кулеметами і набоями. Поїзд прибув на Ічню в складі одного паротягу; ваґони, ніби корова язиком лизнула. Кинулися большевики сюди-туди, немає ваґонів і зброї. Пізніше вже вони довідались про їх долю, коли пізнали свою гармату, яку покинув Ангел підчас відступу на Правобережжя.

Коли бойові операції вимагали від Ангела широких інформацій про ворожі сили і пляни ворога, він залишав козаків на Голуба, а сам мандрував до Київа. Добрі знайомі бачили його тоді в театрі, в кінематоґрафі, на вулицях, на Володимирівській і Софійській площах, в каварнях і кафе-шантанах.

Терпіти надалі його героїчну працю десь у себе за спиною, в глибокому запіллю, у большевиків не вистарчило сил. Вони сформували численну кінноту, яка оточила район діяльности отамана з твердим наміром здобути його живого або мертвого. Нишпорили вони в лісі тижнів зо два, а за цей час отаман Ангел встиг дістатися у Білоцерківщину, де зустріла його делеґація від отамана Зеленого.

Командант чернигівського кінного полку сот. Сидоренко
Рік 1919.

Делеґація сказала:

— Наш батько, ясновельможний отаман Зелений, вітає вас на своїй рідній землі, ласкаво прохаючи допомогти йому звільнити від большевиків його столицю Трипілля.

Ангел відмовився, відповівши:

— Його ясновельможність — повія... і вашим і нашим. Чернигівщина ще не забула того випадку, коли він залицявся до большевиків. У нас ріжні шляхи, і раджу вам мої минати...

Довідавшись, що Денікінці захопили Катеринослав і Харків і мандрують на північ на плечах погромленої радянської армії, Ангел знову вирушив на Чернигівщину, на знайомі місця. Йшов він під радянськими прапорами на очах большевиків, які вважали повстанців за свою частину і на постоях підвозили їм харчі та одяг.

На Чернигівщині большевики відступали панічно. На ст. Бахмач вони стягнули сотні потягів з майном, яке вивозили з України. Потяги чекали своєї черги до відходу.

Ангел обійшов Бахмач з півночі, розібрав залізницю і шаленим гарматнім вогнем по стації розігнав большевиків. На ранок денікінська кінна стежа, що вешталася в околицях Бахмача, була здивована, почувши від населення, що червоні покинули Бахмач і майно. Два дні грабували Денікінці потяги, дякуючи повстанцям за цю несподівану для них манну.

Отаман Ангел, зявившись до команданта цього відділу полк. Абрамова, так йому сказав:

— Буду й надалі працювати з вами спільно, коли ваше начальство ґарантує мені, що воно визнає незалежну Україну в межах, які існували за гетьмана Скоропадського.

— Ви что, батєнька, гороху обєлісь?!.. — рикнув Абрамов на Ангела, як той африканський лев: — Какая Україна! Єто нємєцькіє видумкі! Прошу к 12-ті часов завтра слажіть аружіє і вліться в мою часть. Нє ісполнітє, будєт плохо: у меня шуткі короткіє — за хвост і на вісєліцу.

— Слухаю! Ваші зарядження виконаю, — покірно відповів отаман удаючи зі себе переляканого і враженого загрозою полковника.

На другий день о призначеній годині Денікінці вишикувалися на ст. Ічні для прийому від Ангела зброї, людей і військового майна. Дійсно о 12 год. до стації зблизились два повстанчі потяги і... сипнули по Денікінцях таким ураганним вогнем, що полковник Абрамов певно з місяць розшукував і збірав до купи своїх людей.

Аби спіймати і покарати Ангела, Денікінці сформували кінний відділ. Відділ взяв на язика деяких селян, які під загрозою розстрілу, показали місце, в якому переховувався отаман. Ангела арештували і розстріляли.

В 1920 р. на Великдень до табору в Стшалкові, в якому були розташовані спільно Українці і Денікінці, прибув старшина 24-25 р., середнього росту з білявою головою і карими очима, рухлявий, нервовий, котрий назвався отаманом Ангелом. Прибув він для сформування повстанчого загону, з яким мав вирушити на Україну. При цій оказії Денікінці його побили. Раненого його перевезли до шпиталю, з якого в літі він вирушив на Україну. То був Херсонський Ангел. На Радянській Україні повстанчу працю обох не розріжняли.

Нарис історії XIV. бриґади

Написав *пор. Карло Аріо*

(Продовження)

Гнівань чисте і приємне містечко. Жидів дуже мало, зате більша частина Поляків. Містечко окрашував великий, богатий і гарний цукроварний завод (фабрика) зі своїми будівлями і огородами. Завдяки цукрові і іншим продуктам, дереву, соломі, теплим стайням і добрим квартирам побут в Гнівані був для нас дуже корисний. Крім служби стаційної варти і стійок по частинам, не робили ми ніякої служби, бо і не було ким. Зима запанувала на добре так, що на двір в наших лихих і на зиму не відповідних одностроях не було що показуватись. Стан Бриґади був дуже малий около 200—250 людей. І того менша частина здорових, себто таких, які ще не мали пятнистого тифу, решта були реконвалєсценти, які постепенно вертали зі шпиталів і поволи приходили до себе! Не легко це було, у цих всеж таки не дуже вигідних відносинах, прийти до себе. Лікарів тоді при Бриґаді не було. Сан. чет. Віґенюк помер, а інші два лежали хорі. Однак це не давалось так дуже відчути, бо в цукроварні була приміщена полева лічниця III. Корпусу, яка приймала менш більш всіх хорих з Бриґади. Не всі йшли до лічниці, богато просто з боязни лишалось на квартирах і ними опікувались або товариші або таки місцеві люди. Не все було й місце в лічниці. Тій лічниці, як і по більшій части іншим лічницям Армії, недоставало всього, що лічниці потрібно. Смертність була велика, доказом найліпшим було те, що кожного дня вивожено на драбинястім возі, як снопи поскладані голі трупи, накриті зверха плахтою, на цвинтар.

Докладніше треба тут згадати про зовнішні відносини, серед яких приходилось жити в Гнівані, зглядно сказати дещо про так звану „Ворошилівську республику“. Ворошилівка-Вітава-Селища — складались власне на згадану республику, якої столицею було містечко Ворошилівка. Головним командантом в Ворошилівці був міщанин Чорний. Військова, а зглядно бандитсько-рабункова орґанізація стояла досить високо. Удар церковних дзвонів на трівогу давав знати, що є небезпека, або що треба робити „збройний сход“. Тоді усі узброєні злітались або на місце призначене для сходу, або на свої згори призначені позиції і після потреби зачинався або наступ, або оборона. Коли вимагала потреба, приходило одно село другому на підмогу. Ворогом являлася згаданій „республиці“ кожна військова частина небольшевицької армії, оскільки вона була слабшою. Сильніших частин боялись і тим самим лишали їх в спокою. І не легко можна було в тім часі знайти сильнішу частину Гал. Армії, яка малаб охоту зміритись з тими бандитами. Бож сама Ворошилівка числила до 400 крісів і два скорострілі.

Хотяй „республика“ ця на вид симпатизувала з большевиками, вже з тої простої причини, що більшістю населення Ворошилівки були Жиди, які почасти фінансували це республиканське підприємство, то всеж таки виступали вони часом і проти большевицьких частин. Тоді переважно виступали, розуміється, мешканці сіл. Головним жерелом доходів ворошилівських Жидів була контрабанда тютюном.

І так прийшлось зміритись з „Ворошилівською республикою“ гуцульському куріневі 11 Бриґади. Однак це не обійшлось „республиці“ легко і вони довго памятали цей курінь та дуже часто питали за його кмдтом пор. Голинським, якому заприсягли смерть. Відтак стрінувся з ними і штаб III. Корпусу, який переходив в перших днях листопада 1919 року з Потока до Гніваня. Тут вже повелося „республиканцям“ дещо ліпше, бо штаб Корпусу мав для охорони лише жандармерію, і ціла кухня оперативного штабу попалася в руки тих бандитів, а один жандарм заплатив життям. Здається і вони мали страти в людях, бо старшини штабу з телефоністами ставили опір. Всякі менші відділи розоружували, забирали вози, коні,

матеріяли, часом били вояків і відтак пускали їх. В виду того Кмдт 14-ої Бриґади сот. Странський, хотячи мати забезпечений перехід через м. Ворошилівку, вислав там свою мілітарно-політичну місію, яка привезла по довгих переговорах з представниками цього містечка так зване „позволеніє“, в якім позволений був 14 Бриґаді вільний перехід через місто і було дане забезпечення, що ніяких перешкод зі сторони населення містечка не буде робитись. Печатка і три підписи.

Цей історичний документ, який яскраво документує відносини на Україні з кінцем 1919 року, забрав сот. Странський зі собою до Відня. Коли Бриґада кватирувала ще в Вітаві, дуже часто виступи деяких бандитів заколочували нам спокій. І так роззброєно ніччю кількох старшин, обрабовано до нитки кількох хорих старшин, що лежали в горячці. Від часу до часу пропадали коні, часом разом з возом і зі всім, що на нім містилось. Такі випадки лучались і в Гнівані.

В останніх днях грудня зорґанізувалась в Гнівані банда під командою гніванського учителя Скакуна. Банда ця, а зглядно, як вони називались, „повстанці“, хотіли зробити повстання проти Денікінців, які тоді вже були у відвороті з Винниці. Кмдт „повстанців“ Скакун, який ніколи не був вояком, бо був горбатий, стараючись здається стати славним повстанським отаманом, доложив всеї своєї красноріччивости, себто брехні, підступу і фантазії, щоби представити нам ту велику свою сильну, ідейну, самостійницьку, національну орґанізацію, вирахував на пальцях страшні тисячі „збройного козацтва“, яке на один його поклик стане вмить в один непохитний мур під його проводом. Вкінці, коли ми запитали його, чого він хоче, сказав, що конче потребує одного скорострілa, кілька крісів і амуніції, а оскільки можливо, людей! Ми, розуміється, повірили і одушевлені таким ґенієм жертвували йому один скоростріл і кілька крісів. Він, гарно подякувавши, зник, при чім украв чет. Фільцові револьвер зі стола.

На другий день почалось велике „повстання“. „Повстанці“ обсадили стацію, поставили скоростріл на пероні і ждали ворога. І ворог прийшов!! Зі сторони Жмеринки показалась денікінська панцирка, модерного типу. На віддалі може 2000 кроків розсипались „повстанці“ в розстрільну, поховались за великими купами каміня, яке лежало за рампою напроти перону і післали кілька крісових куль запанцированому ворогові. Ворог випустив їм на поздоровлення один вистріл з тридюймовки, просто над перон. В одну мить „повстанці“ зникли. Панцирка спокійно приїхала на стацію, де довше задержалась. А сам „головний отамам“ цих повстанців страшно перестрашений, блідий аж синій, прибіг задиханий до канцелярії Бриґади і просив переховати його, бо його убють!! Ми перебрали його по галицьки, переховали, а вечером відпровадили його пор. Голота і пор. Будний до дому. Очевидно ніхто за ним не питав, а по якімсь часі панцирка, довідавшись про фактичний стан річи, відіхала до Винниці.

Однак на тім не скінчилось. День перед відходом Бриґади з Гніваня, себто 1 лютого (1920 р.) назад появився добродій Скакун на чолі своїх вірних і то тепер в характері „боротьбіста“. Це тоді було ще модерне слово, бо партія „боротьбістів“ не була ще популярною. Була це партія так званих інтернаціоналістів під червоним і трохи синьо-жовтим прапором. І певно це звучне і трохи бучне слово „боротьбісти“ подобалось дуже „нашому отаманові“ і він заповів велику боротьбу з „армією отам. Шепеля“, яка має бути в поході на Гнівань і околиці. Ціла „Ворошилівська республика“ і богато-богато інших тисячів борців-боротьбістів стоять готові до боротьби. Ходили слухи, що мають нас а зглядно інтендантуру, яка тоді вже стояла заваґонована на стації і чекала паровозу, щоб відіхати на полудне, роззброїти і зрабувати. Це не лякало нас, бо такі і подібні чутки ходили що дня по людях.

Того самого дня над ранком, а згл. в ночі з 31. грудня на 1. січня 1920 р. 9. Бриґада І-ого Корпусу переходила через Ворошилівку, набила дуже сильно „республиканське військо“, яке розбившись лишило на полі битви кількох трупів, між іншими, оскільки собі пригадую, також і самого Чорного. Це нас дуже врадувало і тому ми чулися безпечними і більша часть старшин, які держали послідними днями разом з підхорунжими поготівля в штабі Бриґади (канцелярія Бриґади була поміщена недалеко стації), розійшлися домів, лишилися лиш пор. Голота, пор. Юрків і чотирох підхорунжих. Десь по півночі вбіг чура сот. Странського, який ходив до інтендантури по цукор на дорогу і зголосив пор. Голоті, що „наших в інтендантурі роззброюють“. Пор. Голота кинувся зараз з чотирома підхорунжими на стацію. Пор. Юрків був тоді вже на дворі. Показалося, що це отаман Скакун зі своїми повстанцями вже майже був роззброїв нічого не прочуваючу сплячу інтендантуру. Перша стріча пор. Голоти був бандит, який стояв на стійці коло одного ваґону і хотів стримати пор. Голоту. Цей однак в мить роззброїв його і почав стріляти до решти повстанців, які гурмою стояли на рампі. Майже рівночасно дались чути два вистріли і голос пор. Юркова з другої сторони поїзду. Бандити розлетілися і почали утікати за стацію в сторону цукроварні, лишаючи одного раненого. Пор. Юрків, який тоді був кмдтом обозу, і пор. Голота удались з чотирома підхорунжими до обозу, щоб переконатися, чи і там не було нападу. Однак показалося, що бандити сіли на панцирку другого Корпусу, яка стояла далеко за стацією і була цеї ночі без залоги (залога пішла в місто гуляти) і поїхали в ліс під Селища.

Вже виднілось, як обоз стягнено з цукроварні за костел і артилерія заняла позицію під костелом на те, щоб в разі нападу панцирки на стацію можна було взяти її під огонь. Однак ще досвіта прибув паровіз зі Жмеринки і за годину відіхав поїзд з інтендантурою. Вкоротці потім рушила також і Бриґада в похід на Тиврів. Невдовзі по відході Бриґади з міста появилась панцирка на стації. Було чути скорострільні стріли, однак для нас це вже було байдуже. Кінець кінцем показалося, що без „повстанців“ вигідніше і безпечніше, як з ними. Так зачався 2-ий січня 1920 р., себто перший день походу на полудне.

Згідно з умовою з Добр.-Армією переходила наша Армія в Херсонщину на 3-місячний відпочинок, де мала переорґанізуватися на взір Добр.-Армії, то значить в дивізії і полки. Похід мав тревати около 3-ох тижнів. ІІІ-ий Корпус дістав район найбільше на полудні, в области ст. Затише і ст. Роздільна на ліво і на право залізнодорожної лінії Жмеринка — Одеса. Інтендантури і всі установи Армії, шпиталі і Н. Кмда їхали поїздами. При кожнім інтендантськім поїзді було 2—3 ваґони призначені для хорих. Інтендантські поїзди мали постепенно призначені довші постої на

поодиноких стаціях, де частини набирали харчів і паші, як також віддавали до ваґонів своїх по дорозі захорілих людей і коней, яких везено переходово на возах. Приходилось часто захорілих по дорозі лишати по селах на ласку і неласку населення. Богато з них відтак поверталось.

Похід 14. Бриґади, як було сказано, почався 2. січня 1920 року, себто з вирушенням з м. Гніваня. Похідна лінія ішла вздовж залізниці Жмеринка - Одеса. Ішлося денно пересічно 15—20 верств і що тижня було 1—2 дні відпочинку, який звичайно припадав на свята. Похідна лінія ішла через Гнівань — Тиврів — Красноє — Лопатинці — Юлямпіль. В Юлямполи лишилась Бриґада 2 дні і там відсвятковано Різдво. Дальше ішла дорога через Цапівку (коло ст. Вапнярка), через Попелюхи — Французка (коло Кодими) до Крутоє, звідти через Гонората—Єлисаветовка—Чубова—Перехрестово (перша німецька кольонія в нашій похідній лінії), Чадерма коло Гофнунґсталь—Іжицькая.

Цей район Гофнунґсталь Іжицькая був призначений для Бриґади на відпочинок згідно з умовою з Добр.-Армією. Частини піхотні і артилерія розташувалися коло Гофнунґсталь — Ляхова, Штаб Бриґади в Іжицькій, Кмда Корпуса в Кольцебрикові, 4 верстви на полудне від Іжицької. До Іжицької прибула Бриґада в останніх днях місяця січня, отже дорога тревала дещо довше як три тижні, а зложились на це ріжні причини: Треба було пересічно більше днів відпочинку, як було обчислено, а це тому, що сильно спаршивілі коні потребували більше відпочинку, як би потребували здорові. Це саме і з людьми з одного боку через лихе одіння, з другого з причини лихого стану здоровля. А зима була остра, часті дуже сильні морози і сильні вітри пронизували до кости, крім цього їжа не все була на час і кватири не все були пригожі і дороги не всюда були гладкі, бо груда на замерзлих дорогах на Україні велика, а не всі дороги зїжджені. Селяни, як тільки впаде досить снігу, їздять на впростець і доріг тоді майже не уживають.

Населення пересічно, оскільки було українське, було досить свідоме і відносилось, як не прихильно, то всежтаки не ворожо. Про велику прихильність говорити не можна, бо ночуючи по селах з одного дня на другий не було ані часу ані нагоди переконатись про настрій населення супроти нас, або взагалі пізнатись з ним ближче. А навіть не було це можливе підчас 2 або 3 дневного побу ту в якімнебудь селі, чи містечку. Стрічалося села, які були більш ввічливі і гостинні, стрічалося знову такі, які не конче довірчиво і радо дивились на нас. І це не диво, бо в околицях тих Галицької Армії ще не було і не було звідки їм довідатись, хто ми і чого хочемо. Богато залежало від нас самих, як ми себе повели, як ми поступали, як ми до селян заговорили. Рівнож богато залежало від попів, або учителів, чи були вони Українцями, свідомими інтелігентами, чи ні.

Чим більше ішли ми на полудне, тим більші села і богатші; тим більше хуторів, однак тим менше дерев і лісів. Околиці, в яких прийшлося нам перебути 2 і $^1/_2$ місячний відпочинок, дерева були рідкістю, стрічалось лише спорадичні малі лісні парцелі. А палилось тут, або соломою, або так званим „кирпичем“ (це є сушений гній, тятий в кусні, як торф). Стрічали ми крім українських також молдованські, болгарські, сербські, російські, а в районі, де перебував III. Корпус, зачиналася полоса німецьких кольоній. Німецькі кольонії великі, гарні, чисті і дуже богаті села. Кольоністи ці відносилися до нас дуже прихильно, а свідоцтвом може бути те, що удержували нас, себто цілий Корпус, який стояв по німецьких кольоніях, через цілий час безплатно, власним коштом, а відходячи забезпечили нас в деякі важні продукти ще й на дорогу. Був це власне час большевицького перійоду, коли Корпус і всі частини осталися без гроша і без харчів і тим самим не були встані себе самі утримати.

Забута могила.

Мальовниче, бідне бойківське село Прислоп, в калуському повіті, зберігає в себе найдорощу памятку нашої визвольної боротьби. Скромний, зарослий високою травою й високими полевими квітами сільський цвинтар на горбку серед села криє у себе тайну траґедії з 1919. р., коли то безборонні цивільні втікачі впали жертвою озвірілої солдатески, поливаючи сердечною кровю бойківську землицю. Оцей цвинтар, ця могила з незамітним яловим опарканенням і високим яловим хрестом зберігає тлінні останки одинокого державного секретаря, одинокого міністра ЗУНР., котрий у кровавих роках 1918—1919 положив голову на рідній землі.

Могила бл. п. Державного Секретаря земельних Справ Михайла Мартинця і Всеволода Рінецького в Прислопі, калуського повіту

Час, сучасне лихоліття та пізніші події затерли враження страшної вістки, котра своїм трагізмом виринула серед цілого жаху розвалу нашого фронту в половині 1919. р. Була це вістка про загибіль державного секретаря Михайла Мартинця та його 4 співробітників.

Сьогодні на хресті цинкова табличка з вибитим дрібонькими буквами написом: „Тут спочиває Всеволод Ріпецький, урodж. 1895., згинув 1919". І ні згадки немає, що в тій самій могилі спочиває вічним сном М. Мартинець. Якась добра душа з сусіднього села присилає на Зелені Свята вінки та каже доглядати могили, а місцеве населення ледви знає, які цінні тлінні останки зберігає їх цвинтар.

І тому є невідкличним наказом для Товариства Охорони Воєнних Могил занятися цією забутою, найважнішою на нашій землі могилою. Треба найперше поставити відповідну таблицю на хресті, а там і побудувати могилу та хрест так, як цього вимагає память великих днів і національна честь. А могила повинна стати місцем паломництва для українського громадянства, а головно його молоді.

Панахида на стрілецькій могилі в Борщовичах.

Найкраще булоби при моральній допомозі рідні бл. п. М. Мартинця перенести його тлінні останки до Калуша, де тамошня філія Т-ва Охорони Воєнних Могил моглаби відповідно могилою заопікуватися та куди комунікація для паломництва є далеко лекша. *Да*

Могила Героїв в Борщовичах

Подав *Андрій Качор*

На цьому місці хочу помянути кількох забутих Героїв, які поставили на жертівнику Волі все, що мали найдороще, себто своє молоде життя і серед страшних мук покінчили життя в підльвівському селі Борщовичах. В цьому селі на залізничій стації була „Відсильна точка ґрупи Схід", яка опісля була перемінена на „Відсильну точку IV. золочівської бриґади", здається правого крила. До цеї „відсильної точки" щоденно привожено десятки ранених з під Львова, яким уділювано першої помочі, перевязувано рани і заосмотрених відсилано дальше до більших лічниць, які були в Краснім і Золочеві. Але не удалося всіх задержати при житті, деякі серед страшних мук мусіли розпращатися з молодим життям. Вони всі лежать на борщівськім кладовищі. Подаю на основі записів метрикальних, які втягнув о. Андрій Гаврищак, тодішний парох Борщович, як слідує:

1). 19.IX. 1919 р. стрілець Тимотей Лотоцький, літ 39, з Крилоса, пов. Станиславів помер на ґрипу.

2). 12.I. 1919 р. стр. У.В. ґрупи Схід Бенюк Іван, літ 20, родом з Лагодова, ранений в обі ноги. Смерть ствердив Маковський, саніт. хорунжий.

3). 30.I. 1919 р. десятник 1 сотні жовківського полку Калужняк Петро (місця уродження нема), перестріл живота. Смерть ствердила Олійниківна, саніт.

4). 25.II. 1919. стр. золочівського полку С.С. сотні скорострілів Антонів Микола, літ 27, з Ліска, пов. Камінка струмілова, постріл в голову. Смерть ствер. Г. Шміцер, саніт. четар.

5). 9.III. 1919. стр. 24 полку, II куріня, 3 брідської сотні Антонів Стефан, літ 21, з Висоцька, пов. Броди, перестріл живота. Смерть ствер. Г. Шміцер, сан. чет.

6). 19.III. 1919. саніт. стр. 2 сотні, II. куріня, IV. золочівської бриґади Сарамака Петро, літ 20, з Плісняи, пов. Золочів, постріл ґранатом у правий бік. Смерть ствер. Заячківський, сан. хорунжий У.С.С.

7). 28.III. 1919. стріл. 4. Б. сотні, X куріня, IV. золочівської бриґади Черкас Роман, літ ?, з Грабковець, пов. Золочів, ранений — уплив крови. Смерть ствер. Копертинська, саніт. хорунжа.

8). 29.III. 1919. стр. 3 сотні, XI. куріня, IV. золочівської бриґади Литвин Іван, літ 22, постріл у правий бік, помер в укр. саніт. поїзді ч. 19/2208. Смерть ствер. Болотнер, старш. лікар.

9). 30.III. 1919. стр. 4. Б. сотні, X куріня, IV. золочівської бриґади Лаврин Іван, літ 23, постріл лівого стегна кулею, помер в укр. саніт. поїзді ч. 19/2208. Смерть ствер. Болотнер, старш. лікар.

10). 30.III. 1919. стр. Білик Іван (більше даних нема) помер від ран. Смерть ствер. Болотнер старш. лікар.

11). 30.III. 1919. стріл. Гунтута (більше даних нема), помер від ран. Смерть ствер. Болотнер, старш. лікар.

12) 8.IV. 1919. стр. золочівського полку С.С. II куріня Завалія Андрій, літ 20, з Переволочної, пов. Золочів, постріл у груди, помер в укр. сан. поїзді. Смерть ствер. Копертинська, саніт. хорунжа.

13). 28.IV. 1919. стріл. 3 сотні, II бережанського куріня Матлата Василь, літ ?, зі Зарвінки, пов. Бучач, постріл у груди. Помер в укр. саніт. поїзді ч. 19/2208. Посмертна карта з 29.IV, видав С. Гайдучок, сан. хор.

14). 3.V. 1919. десят. 1 сотні, I бережанського куріня Тхорик Микола, літ 29, зі Зарваниці, пов. Під

гайці, постріл в голову. Свідок смерти поруч. Кирило Будний.

Всіх поховав о. А. Гаврищак.

По війні стягнено їх у дві могилі, які опісля молодь, зорганізована в місцевім „Соколі“, злучила разом, зробила одну більшу могилу і поставила високий хрест.

Лежать на своїй рідній землі і покликують нас до сповнення великого Заповіту.

Спомини ґенерала Брусілова

Написав: *Віктор Приходько*

Російське видавництво „Мир“, у Ризі, випустило цікаву книжку, а саме „Спомини“ ґенерал-адютанта А. А. Брусілова.

Брусілов, один із найвидатніших полководців світової війни, що закінчив свою карієру Верховним Головнокомандуючим всіх збройних сил Росії. Фіґура це небуденна сама по собі, але для нас Українців, спогади його мають ще й спеціяльний інтерес. Річ в тім, що всі найважніші етапи його діяльности тісно звязані з нашою теріторією: в 1913 році Брусілов був командіром XII армейського корпусу, найбільшого в Росії, що був розташований головним чином в Подільській ґубернії. Сам Брусілов мешкав у Винниці, про яку тепло згадує. Самеж головне те, що Брусілов — це той полководець, що в 1914 році заняв Галичину й Львів, у 1915 році відступив з неї, а в 1916 знову повів подібний наступ, який щоправда не розвинувся у тревалий успіх. Тому у книжці його, як у калейдоскопі, чергуються все назви наших міст, містечок та місцевостей: Тернопіль, Львів, Станиславів, Перемишль, Рава Руська, Броди, Делятин, Турка, Дністер, Сян, Липа і т. д. — ось пункти, де відбувалася велика частина світової траґедії.

Командування під час війни спочатку армією, потім фронтом, т. зв. юго-западним, себ-то галицьким, нарешті, головне командування Київською військовою округою — все це під час інтензивної боєвої діяльности і безперервного руху і зміни подій, ситуацій, військових частин і людей — дало ґенералові Брусілові виключний бойовий і орґанізаційний досвід, дало знайомство з найвидатнішими російськими полководцями того часу. І з цього погляду ознайомлення з його споминами не тільки цікаве, а й корисне, і то не лише для наших військових, а й цивільних людей.

Спогади Брусілова дуже повчаючі для нас на майбутнє... і в цій точці вони мають багато спільного із спогадами С. Шухевича. Брусілов яскраво роскриває картини недбальства у підготівці Росією світової війни взагалі і, — зокрема, так знайомих нам, Українцям, з власної війни — непорядків у постачанню армії зброєю, набоями, технічними засобами і навіть одягом. Це дивно читати, але Брусілов свідчить, що вже з перших місяців війни російська армія мусіла ощаджувати гарматні й рушничні набої; не раз тільки через цю обставину не можна було розвинути успіху, і недостачі технічних засобів армія мусіла надолужувати своєю кровю. Які це знайомі нам картини! Ріжниця лише в тім, що російська імперія мала час і засоби все це підготувати, а ми не мали ні того, ні другого. Але наука із цього для всіх однакова: кожна справа потребує пильного виконання, постійної контролі, а головне людей і людей, — відданих справі, розуміючих її, підготовлених до неї.

Про людей..... В споминах Брусілова вони переходять перед нами, мов у фільмовій стрічці. Тут, починаючи од Верховного Головнокомандуючого Николая Николаєвича, майже всі найвидатніші російські ґенерали світової війни і — що цікаво — за малими виїмками, — всі учасники галицьких операцій. Тут Денікін, Корнілов, Радко Дмитрієв, Куропаткін, Алексєєв, Сухомлінов, Іванов і, нарешті, цар Микола II, що змінив свого дядька Николая Николаєвича на посту Верховного Головнокомандуючого.

Зустрічаємо імена й тих ґенералів, що потім так чи інакше були звязані з українською справою: Головнокомандуючий румунським фронтом ґенерал Щербачів, військовий міністер під час гетьманування Скоропадського — ґенерал Рогоза, нарешті, ґенерал Дельвіґ, що тісно звязав свою долю з українською армією і досі числиться в її рядах. Ґенерал Дельвіґ — дуже визначний фаховець по артилерії і Брусілов в своїх споминах характеризує його як „талантливѣйшаго генерала“.

Характеристики співробітників і товаришів по зброї у Брусілова короткі, але яскраві. Між іншими, бачиш, як і під час війни люде часто ставили наперед своє честилюбство, еґоїзм та особисті симпатії. В наслідок цього, керуючі ролі в армії часто діставались людям невідповідним, більше того, напр., навіть під час військових операцій Ставка давала допомогу людьми і зброєю тим ґенералам, яких більше любила. Брусілов до таких не належав і в споминах його читач найде багато роспучливих сторінок на цю тему. По своїй вдачі, як військовий, Брусілов був ґенерал рішучий і міцно стояв на засаді, що краще нападати, ніж оборонятись. Між тим, далеко не всі керуючі чинники в російській армії поділяли цей погляд. Брусілов виставляє цілу низку цих людей. Командуючий західним фронтом — Єберт, північним — відомий Куропаткін, начальник штабу Верховного Головнокомандуючого Алексєєв, кінчаючи самим Верховним Головноком, царем Миколою II. Все це люде мягкі, нерішучі, що готові безконечно міняти раз повзяті постанови і відтягати з рішучою акцією. Брусілов показує, як в наслідок цього терпіла ціла справа і доводить, що, коли б весною 1916 року його наступ на Галичину підтримали армії Еберта і Куропаткіна (про що й було рішено на воєнній раді, а потім „одкладено“), то й війна кінчилась би для Росії щасливо й доля цієї держави була б інакша....

Брусілов не раз підкреслює, що ні старшинський корпус російської армії, ні тим більше сама армія не мала політичного виховання: вони здебільшого не знали, за що бються і які цілі має війна. На жаль, це доводиться сказати й про самого Брусілова: три роки він воював на наших, українських, теренах, гонив

у бій переважно наших людей, але із споминів його не видно, щоби він хоч колись спинився думкою над цією обставиною. Є три моменти в його спогадах, де Брусілов почасти торкається „нас“, але з них видно, що він стояв у нашій справі, глибше над тим не задумуючись, на точці суто російсько-офіційній. Перший момент торкається Митрополита Шептицького і русофілів. Брусілов згадує: „Уніятський Митрополит Шептицький, явний ворог Росії, що віддавна неодступно агітував проти нас, після вступу до Львова російського війська, з мого наказу, був арештований „домашнім арештом“. Я його витребовав до себе і запропонував дати „чесне слово“, що він ніякої ворожої акції проти нас, — ні явної, ні таємної — започинати не буде; в цьому разі я брав на себе дозволити йому залишатись у Львові, з виконанням його духових обовязків. Він охоче дав мені це слово, але на жаль, зараз таки знову почав каламутити і виголошувати церковні проповіди, явно нам ворожі. З огляду на це я вислав його до Києва, в роспорядження Головнокомандуючого військовою округою.„—“При мені знаходився член Державної Думи, бувший лейб-гусарський офіцер, ґраф Бобринський. Я наказав йому оглядати всі тюрми, що попадали в наші руки і негайно випускати політичних арештантів, яких австрійська влада арештувала за русофільство. Ґр. Бобринський надзвичайно охоче взявся за цю місію, бо він ще за мирного часу мав великі звязки з русофільською партією Русинів. Не памятаю числа, але таких арештантів було дуже багато і всіх їх негайно випущено“. І ще одне місце. Розказуючи про критичний момент для Львова, коли російське військо мусіло його покинути, Брусілов зазначує, що Поляки й Жиди дуже хвилювались, бажаючи повороту австрійської влади, що-ж торкається „Русинів“, то..... „Русіни естественно (!) билі на нашей старане, кроме партії так називаемих мазепінцев“.

Написано спогади живо, мовою військовою, ляконічною. Перечитання їх безумовно дасть до думання й нашим військовим та цивільним людям, особливо тим, що перейшли нашу визвольну боротьбу.

На Яцка горі

Написав *Василь Горбай*

До Начальної Команди в Нар. Домі прибігає задиханий гарматчик і голосить, що батерія гавбиць на Яцка горі без муніції. Письменний приказ сот. Ґорука, сідаю на тягарове авто, що стояло на Вірменській вулиці, шофер Німець пускає мотор і їдемо до касарень на Куркову вул. по муніцію. Передаю приказ сот. Микитці й не тревало години, а авто було навантажене муніцією. Їдемо майже порожніми вулицями, авто гуде й робить доволі гуркоту та стуку. Кріс готовий до стрілу держу в руці й обсервую камяниці на ліво й на право, щоби не бути заскоченим. Авто гонить як можна найшвидше, а я думаю: Колиб так кинув хто ручну ґранату на авто, чи експльодувалаб муніція чи ні? А їхати з таким вантажом за плечима майже без ніякої охорони було трохи ризиковне. Ось і Яцка гора, місце моїх діточих колишніх забав. Авто стає, йду до батерії, яка стоїть мовчки без муніції з дулами зверненими на Стрийський парк. Командантові зголошую привезення муніції. Командант дякує і радіє нею, як найбільшим скарбом. Гармаші звиваються, зносять муніцію, шофер Німець помагає. Командант оглядає далековидом околицю перед собою. Скриньки муніції вже поскладані, слова команди, гармаші знову звиваються, добувають набої зі скриньок, одні крутять щось на мосяжних головах шрапнель, інші міняють мішочки з порохом, інші крутять якимись колісцятами коло гармат і дула підіймаються вище. Все йде так зручно і справно, кожний артилєрист веселий, звивається коло гармати, як коло дівчини. — Отвираються замки, набої путують до середини -- цвак — замки вже замкнені, гармаші відбігають, лише за кожною кілька кроків стає до викопаної діри гарматчик зі шнуром в руці. Командант дивиться далековидом наперед, гармати з повитягуваними шиями грізно дивляться перед себе і чекають. Знову команда та гармаші потягають один за другим свої мотузки і чотири огненні язики вилітають з пащек гармат. Кожна корчить свій хребет, подається до заду і знов нарівнюється — лиш трохи сивого диму поволи виходить з пащек.

Бух-бух-бух-бух! З парку йде відгомін, такий сухий неначе столітні карпатські великани в час бурі ломляться і клекіт розгублюється все дальше й тихне. Дві білі хмаринки шрапнелевого диму уносить вітер, верхи смерек їх роздирають і ті сіріють й поволі зникають на тлі сино-сивого неба. Гарматчики вже викинули горячі ще гільзи, знов команда, кілька рухів і гавбиці з піднесеними високо дулами гавкають і викидають зі себе смертоносні вантажі, які там поміж деревами розриваються і сіють знищення. А гавбиці раз у-раз бухають, гармаші отирають піт. Стою такий щасливий, здається мені, що то сон, щипаюся, ні не сон. Наші гармати! Бух-бух! — „Наші наші наші!“ Несе відгомін! Чуюсь таким щасливим, хотілосяби цілувати ті сталеві дула. Прошу команданта, щоби позволив бодай раз потягнути за мотузок, бодай раз вистрілити. Усміхнений позваляє, а я такий щасливий. Рука дрожить, а серце перестає бити, як надходить момент потягнути мотузок! А шофер Німець стоїть ззаду та приговорює: Браво! Нох айнмаль. Дайць їм бобу! — Бухають гармати, тарахкотять напереді в парку скоростріли, а гармаші звиваються й співають. „Нумо братя...“. Пливе мельодія укр. пісні на укр. землі. Гармати своїми бух-бух дають такт, а там крісовий й скорострільний огонь творить чудесне тло — підклад вояцької пісні.

...двічи не вмирати!

Матеріяли і Документи

ПЕРШІ ДНІ ЛИСТОПАДА В СХІДНІЙ ГАЛИЧИНІ

Звіт з Бібрки.

Курієр Андрій Козакевич подає дня 5 листопада 1918:

В пятницю 1 на 2 падолиста розоружено жандармерію о год. 11. в ночі та усунено всі Австрийські власти. Повітовим Комісарем став рад. Дуб. Раду шкільну окружну обняв дир. Бурчак. Міським комісарем (бурмістром) став дир. Кулинич. Залізниця в наших руках; начальником стації п. Шуль. Повітову жандармерію на разі обняв командант постерунку жандармерії Тягнибік. Бранку до Національної Армії заряджено під проводом старшини Походжая. Військову команду міста сбняв пор. Володимир Калинович. Повітовий харчевий уряд створений.

Додатковий звіт А. Козакевича зложений дня 7. падолиста.

Політична та військова орґанізація повіту йде скорим темпом вперед. В повіті переведеться в днях від 11—15 ц. м. загальний асентерунок від 18—34 року життя. Населення спішить радо під зброю, свідоме, що розходиться про забезпечення нововоскресшої Української Держави. В найближчих днях створиться вишкіл для новозатягнених невишколених вояків. Населення достарчить в найближчих днях збіжа, худоби та бараболі.

Донесення Повітового Комісаріяту з дня 7. падолиста:

Маю честь донести, що вчерашного дня вибрано мене повітовим комісарем Укр. Нар. Ради в Бібрці. На судовий ходорівський повіт уконституувався окремий комісаріят з осідком в Ходорові; з огляду на цей факт прошу про видання відповідних інструкцій. Заразом доношу, що в нашім повіті зорґанізовані вже станиці жандармерії, сільські та міські горожанські сторожі. Апровізування повіту нормальне.

Повітовий Комісаріят У. Н. Р. в Бібрці

Константин Дуб, нач. суду

Звідомлення Повітового Комісаріяту з дня 12 падолиста:

Маю честь донести, що в повіті всі станиці жандармерії функують. В тих днях переводиться військова рекрутація, а перший транспорт новобранців, вже військово вишколених, відійшов вчерашного дня до Львова в силі 60 людей. Всі села тутешного повіту достарчають для військового ґарнізону середників поживи, а саме готовий хліб, муку, товщі, фасолю, яйця і крупи. Рівночасно заряджую відтранспортування до харчевого уряду у Львові зі сіл північної части повіту більшої скількости бараболь та збіжа. Тутешний Комісаріят з огляду на те, що в Ходорові зорґанізувався окремий комісаріят для ходорівського судового повіту, мусів на жаль на разі обмежити свою діяльність на судовий бобрецький повіт. Прошу отже у цій справі видати спеціяльні зарядження. Тутешний Комісаріят провадить на разі аґенди військові, адміністраційно-політичні, харчові та шкільні. Почту вже урухомлено, місцевий повітовий суд та повітовий уряд не функують, а то з тої причини, що всі майже урядовці польської народности не хотять підчинитись УНРаді. Прошу отже про негайне приділення до тутешнього суду одного судді та одного авскультанта, а до податкового уряду двох податкових урядовців. Вкінці прошу дати мені інструкцію, чи тих урядовців, які не хочуть підчинитися Українському Правительству, маю негайно звільнити зі служби?

Повітовий Комісар УНРади

Константин Дуб, нач. пов. суду.

Відпоручник Української Нац. Ради Александер Максимяк подає слідуюче звідомлення (около 15. падолиста):

На припоручення УНР. з дня 6. ц. м. виїхав я в повіт Бібрку. Повіт орґанізується скоро, все в наших руках. Переводиться побір; повіт достарчить около 1000 людей. Судові урядовці Поляки відмовилися урядувати як урядовці Української Держави; наразі одержали 14. день до надуми. Що робити з ними, прошу про точну інформацію. Українці урядують. Ходорів відлучився від Бібрки і не хоче піддаватися ніяким розпорядженням твердячи, що має до цього повновласть УНРади. Це уємно впливає, тому прошу про вказівки. Жандармерія переводить орґанізацію міліції; в повіті є старшина, якого імя подам пізніше. Харчів подостатком; що з ними робити, чи відсилати до Львова і яку скількість? Чи давати тут молоти збіже, бо тут є парові млини? Населення заявляє охоту висилати зі сіл печений хліб. Достаточна є скількість худоби, тому союз нехай пришле гроші; можнаби закупити велику скількість. Прошу візвати суддю Ярему, котрий перебуває в Махнові, щоби обняв урядовання, або прислати хоч авскультанта, але виставити »декрет поліційний« на Бібрку. Чи виплатити платню тим, котрі не пібрали, спеціяльно учительству, яке совісно сповняє народні обовязки? Після нашої гадки може лиш нашим людям, а прочим під умовою, що годяться обняти урядування та узнають нашу владу. Чи можна числити на матеріяльну поміч, заким стягнеться поголовне?

Нові книжки.

Проф. Дмитро Дорошенко: Ілюстрована історія України 1917—1923 рр. II. том. „Українська гетьманська держава 1918 р.“ Ужгород 1930 р. Ст. 424+LXXXVI великої 8°. Ціна 2·25 ам. дол.

Накладом В-ва „Червона Калина“ вийшли в останніх двох місяцях:

Ген. Всеволод Петрів: Спомини Ч. III. Ціна 3·50 зл., для членів 1·75 зл.

М. Галаган: З моїх споминів Ч. II. Ціна 4 зл., для членів 2 зл.

Сот. Т. Кох: Договір з Денікіном. Ціна 1·80 зл., для членів 0·90 зл.

М. Матіїв-Мельник: На чорній дорозі. Воєнні оповідання. Ціна 3·50 зл., для членів 175 зл.

А. Чайківський: Чорні рядки, спомини. Ціна 3 зл., для членів 1·50 зл.

О. Степанів: На передодні великих днів. Ціна 2 зл., для членів 1 зл.

На пресовий фонд Літопису Ч. К. зложила прогулька Учительських Курсів 18·54 зол.

БІБЛІОҐРАФІЯ

УКРАЇНСЬКА ВІЙСЬКОВА ЛІТЕРАТУРА*) 1914—1923**)

Зладив: *сот. Корній Купченко*

I. Службові правильники

„Правильник піхотинців, Розділ 1. „Впоряд". Бібліотека Січових Стрільців ч. 1. Накладом Укр. Січ. Союза — Львів 1914.

„Правильник піхотинців" 2 видання — Київ 1919.

„Мобілізаційні закони і розпорядки" — Львів 1915.

„Прикази до впоряду піхоти ЗУНР." Військові правильники ч. 1. Накладом ДСВС. — Станиславів 1918, 8⁰, ст. 23.

„Кіннозаводство". Київ 1918.

ВИДАННЯ ВІДДІЛУ НАВЧАННЯ ВІЙСЬК ГОЛ. УПРАВЛІННЯ ҐЕНЕР. ШТАБУ

„Муштровий статут для піхоти". Камянець 1919, 16⁰, ст. 200+5, ц. 8 гр.

„Статут внутрішньої служби." Камянець 1919, 8⁰. ст. 195, ц. 20 гр.

„Муштровий статут для легкої пушкової і гавбичної артілерії". Ч. I. Навчання при гарматі (з коротким рос.-укр. словарцем). Камянець 1919, 8⁰, ст. 55+3, ц. 15 гр.

„Програм навчання молодих козаків піхоти, кінноти та артілерії". Камянець 1919.

„Керування батерією". Збірник команд підчас руху та підчас стріляння легкої пушкової та гавбичної батерії. Камянець 1919, ст. 28, ц. 7 гр.

„Військовий карний статут (?)" 22-га книга (з рос. укр словником правничих термінів). Камянець (?) 8⁰, ст. 180 (?).

„Дисциплінарний статут". Видання Ґенер .Штабу УА. Камянець 1919, ст. 28, ц. 1 гр. 60 ш.

„Дисциплінарний статут". Видання друге Управи статутів і навчання Голов. Управління Ґен. Штабу. Перемишль 1920, 8⁰, ст. 16.

„Зкорочений курс навчання кулеметному ділу". Накладом 2-ої кулеметної бриґади. Товмач (Галич) 1920, ц. 50 м п.

„Обовязки ранґів кулеметної сотні" Товмач (Галич) 1920, 16⁰, ц. 50 гр.

„Правила честигідного поступовання для української Бриґади." (Літоґр.) Н. Яблінне (Чехи) 16⁰, ст. 16.

„Закон про поступовання в штабних судах". Варшава 1920.

Статут польової служби". Видання управи навчання військ ґен. штабу. Перемишль 1921, 8⁰, ст. 292,

„Правила стрільби для батерей", узброїних трьохдюймовими гарматами російського зразку 1902 р. з 37 зарисами в тексті. Переклад з рос. Видання I. Видавництво фахової літератури. Калуш 1927, ст. 64, ц. 210 м. п.

II. Книжки іншого військового та воєнного змісту

Байків А. „Підготовка народу та війська до захисту батьківщини". Під редакцією і з передмовою С. Петлюри. Виданна Т-ва „Сас". Київ 1918, ст. 225.

Білозерський О. Пл. і Романченко Д. „Порадник для національно-освітних інструкторів в війську." Видания укр. військ. місії в Польщі. Перемишль-Ланцут 1920, 8⁰, ст. 32.

Боберський І. „Українські Січові Стрільці в Карпатах". Бібліотека „Укр. Боєвої Управи" ч. I.

Богун сот.: „Утримання війська і удержання його боєздатности". Реферат. Літоґр. видання як вище. Стрілково 1920, 4⁰, ст. 10.

Бородаевич Е.: „В чотирокутнику смерти." Причинки до траґедії У. Г. А. на В. Україні. З воєнного записника 3-ої бриґади. Видан. укр. накладні „Нове Життя" ч. 1. Київ-Львів 1921, 8⁰, ст. 86.

Бурачинський Др. Андрій: „Підручник для переносщиків ранених." Відень 1921.

Гнатевич, Богдан пор. УСС.: „Правильник науки в метанню ручними ґранатами". Бібліотека ЦУУСС. ч. 5. Накладом Центр. Упр. Укр. Січ. Стр. Відень 1919, 16⁰, ст. 38

Гнатевич Богдан: „Пархи у коней і їх лічення". Заходом і накладом Дер. Секр. Військ. Справ. Станиславів 1919, 8⁰, ст 18.

Горко, сот.: „Елементарна тактика". Часть I. Пер. з польського, 15 прим. на папіроґрафі. Видання як вище. Стрілково 1921, 4⁰, ст. 100.

Горко, сот.: Волохівщина в історії боротьби за українську державність. Літоґр. видання таборового журналу „Аванс". (?) 1921.

Давний Р. „Про Січових Стрільців". Народня Бібліотека „Чорногора". Відень 1921, 8⁰, ст. 79.

Давний Р.: „Статут всеукр. спілки військових інвалідів УНР." Вид. цеї спілки 1200 пр. Тарнів 1921, ст. 28.

Дольницький Мирон, Кузьмів Ярослав, Божик Степан: „Між молотом і ковалом". Спомини. (При-

---

*) Тут увійшли лиш ті видання, які не відмічені в „Списі жерел до історії української визвольної війни 1914—1919 р." А.К. друкованім в „Літописі Ч К." ч. I—III. 1929 р. і I—VIII. 1930 р. *Ред.*

**) Серед моїх паперів знайшовся цей бібліоґрафічний показчик укр. військової літератури від 1914 до 1923 рр., зіставлений ще 1923 р. Це була спроба подати відомості про те, що з обсягу військового знання до сего часу було надруковано нашою мовою на українських землях та поза їх границями. В цьому огляді навів я ті новопояви фахової літератури, про які міг я тоді на еміґрації довідатися і вдячний буду всякому, то доповнить так щодо вгорі зазначеного періоду, як і по сьогодняшний день. Цей показчик ще й тим невичерпаний, що годі було мені довідатися про видання стисло військового змісту друковані укр. мовою на Радянській Україні. Затратився мені на жаль III-ій розділ, в котрому були вичислені періодичні видання військового змісту. Немає либонь ще досі такого зіставлення й тому вельми пожаданим було-б, коли появивсяби також огляд нашої військової преси, куди належить зачислити Вісники військових міністерств, фронтові, запільні, таборові і ін. часописи. Авт.

чинки до історії Укр. Армії). Видав. „Червона Калина". Львів-Київ 1920, 20×14 ст. 89.

Енґельберґ Евген, кап: „Піша застава". Переклав з поль. пор. В. Верхола. Видання культ.-просв. відділу 3-ої дивізії. Накл. 300 прим. Каліш 1921, м. 8⁰, ст. 21.

Зиблікевич Евген: „Зі споминів січовика" (1914—1919). Вид. „У. Прапору". Відень 1921, 16⁰, ст. 11.

Зубенко І. „Наші лицарі й мученики". Збірка перша. Видання культ.-освіт. відділу 3-ої запас. дівізії. Друкарня культ.-освіт. відділу 3-ої зап. дівіз. Каліш 1922, 8⁰, ст. 28.

Ільницький А.: Північно-американська війна в 1861—65 (за відділення). Реферат по воєнній історії, частина 1. Видання як вище. Стрілково 1921, 4⁰, ст. 28+мапа.

Ірчан М.: „Хто такі УСС." Рівне 1919.

Капкан, підполк.: „Скорочена муштрова наука". Тимчасове видання укр. військового ґенер. комітету. Київ 1917.

Капустянський М., ґен.-штабу ґенерал хорунжий: „Похід українських армій на Київ-Одесу в 1919 р." Короткий воєнно-історичний огляд. Часть I. II. з 23 кольоровими схемами-шкіцами і документами в додатках. Матеріяли до воєнної історії. Книга перша. Друк. вид. спілки „Діло". Львів 1921, 8⁰, ст. 88. Часть III. з 25 кольоровими схемами-шкіцами і документами в додатках. Матеріали до воєнної історії. Книга друга. Накладом видав-а „Червона Калина". Львів 1922, 8⁰, ст. 128.

Капкан, підполк.: „Скорочена муштрова наука". Тимчасове видання укр. військового ґенер. комітету. Київ 1916, 16⁰, ст. 63.

Кобринський, пор.: „Опис американського скорострілa типу Louis." Рівне 1919.

Кобринський, пор.: „Переклад виразів з гарматного виряду". Видання Польового Штабу Ч. У. Г. А. Балта 1920.

Крипякевич Іван др.: „Українське військо". Короткий історичний нарис з малюнками. Накл. Союза Визвол. України. Львів 1916, 8⁰, ст. 154.

Левицький Осип: „Галицька Армія на В. Україні". Спомини з часу від липня до грудня 1919. Україн. мемуари. Відень 1921, 16⁰, ст. 194.

(Далі буде).

ВІД АДМІНІСТРАЦІЇ

З ч. 7—8 вислали ми всім передплатникам почтові складанки з проханням вислати залеглу передплату і біжучу на третій чвертьрік. А що не всі передплатники це виконали, то просимо їх по раз другий прислати передплату заразже по отримані цього числа.

Пошукую лікаря МИХАЙЛА ГАВРИЛОВИЧА ВАСИЛЬЧЕНКА, що в 1920 р. був інтернований в Польщі з полком Фролова. — Кому відомо, де він находиться, прохаємо заслати вістку на адресу: „Червона Калина", Львів, вул. Руська 18/III.

ЛІТОПИС ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ

ІЛЮСТРОВАНИЙ ЖУРНАЛ ІСТОРІЇ ТА ПОБУТУ

II. річник / Число 9. / Вересень 1930.

*

ЗМІСТ

Редаґують: *Лев Лепкий* і *В. Софронів-Левицький* Відповідальний редактор: *Петро Пасіка*

Друкарня ОО. Василіян у Жовкві